

Kun toimittaja kohtaa köyhän lapsiperheen

Miia Krause

Tekijä Miia Krause	
Koulutusohjelma Journalismin koulutusohjelma	
Raportin/Opinnäytetyön nimi Kun toimittaja kohtaa köyhän lapsiperheen	Sivu- ja liitesivumäärä 46 + 3
<p>Opinnäytetyö kuvaa sitä, miten toimittaja kohtaa köyhän lapsiperheen jäsenet käytännön haastattelutilanteissa ja journalististen tekstien aiheena.</p> <p>Työn lähtökohta on se, että vaikka lapsiperheköyhyys on vakava yhteiskunnallinen ongelma, lapsiperheköyhyyden realiteeteista ei keskustella mediassa riittävästi, ei ainakaan köyhien perheitten näkökulmasta. Tämän oletuksen kautta lähdin itse tavoittelemaan vähävaraisia perheitä haastateltavaksi työharjoittelussani syksyllä 2016.</p> <p>Opinnäytetyön tutkimuskysymys on, miten toimittaja kohtaa köyhän lapsiperheen. Analysoin työssä opintojeni aikana 2011-2016 kohtaamieni vähävaraisten lapsiperheitten ja heidän parissaan työtä tekevien sosiaalialan ammattilaisten kokemuksia siitä, mikä estää köyhän lapsiperheen jäseniä tuomasta kokemiaan epäkohtia julkisuuteen.</p> <p>Opinnäytetyön tietopohja koostuu lapsiperheköyhyyttä koskevasta tutkimuksesta, lainsäädännöstä ja mediaosallisuuden kautta siitä, kenen ääni pääsee mediassa esiin. Työn painopiste on laadullisessa tutkimuksessa, sekä teoreettisen tietopohjan että omien kokemusteni pohjalta. Haastattelen työssä myös Helsingin Sanomien toimittajaa Maija Aaltoa, joka on tehnyt useita juttuja vähävaraisista helsinkiläisistä tutkimusjakson aikana. Valikoitujen mediapointojen kautta tuon lisäksi esiin käytännön esimerkein köyhyysuutisoinnin näkökulmia ja yhteiskunnallista asenneilmapiiriä loppuvuodesta 2016. Johtopäätökset linjaan niiden päätelmien pohjalta, jotka tämä opinnäytetyöprosessi on tuonut esiin.</p> <p>Opinnäytetyön tulos on, että kun toimittaja pyytää köyhän lapsiperheen jäsentä haastateltavaksi, pyyntöön liittyy sekä sisäisiä että ulkoisia haasteita. Ulkoiset haasteet liittyvät lähtökohteisesti lapsiperheköyhyys-käsitteen määrittelyyn, näkökulmiin, asenteisiin ja siihen, mistä ja miten haastateltava löytyy. Sisäiset haasteet liittyvät haastateltavan elämäntilanteeseen ja sen aiheuttamiin tunteisiin: kuulluksi tulemisen, osallisuuden, pärjäämisen tai sosiaalisen ulkopuolisuuden kokemuksiin. Tuomalla kohtaamisten monitasoiset haasteet näkyviksi, opinnäytetyö tarjoaa mediaetiikasta kiinnostuneelle toimittajalle hyvän pohjan lapsiperheköyhyys-aiheen käsittelyyn ja mahdollisiin lisäselvityksiin laajan aiheen alla.</p>	
Asiasanat Lapsiperheköyhyys, köyhyysuutisointi, mediaetiikka	

Sisällys

1	Johdanto	1
2	Teoreettinen viitekehys - lapsiperheköyhyys Suomessa.....	3
2.1	Määritelmiä	3
2.1.1	Köyhyyden mittaustavat	3
2.1.2	Köyhät vähemmistöryhmänä.....	4
2.2	Tilastoja ja tutkimustietoa	5
2.2.1	Laadullinen tutkimus (köyhyyden kokeminen)	5
2.2.2	"Laman lapset"	6
2.3	Lainsäädäntö ja yhteiskunnallinen vaikuttaminen.....	8
2.4	Kenen ääni kuuluu valtamediassa?.....	9
3	Aineiston kokoaminen	11
3.1	Oma kokemus vähävaraisten lapsiperheitten kohtaamisesta	11
3.2	Kokeneen toimittajan haastattelu	12
3.3	Köyhyysuutisointia syksyllä 2016	12
4	Tulokset	14
4.1	Oma kokemus vähävaraisten lapsiperheitten kohtaamisesta	14
4.1.1	Haastateltavien hankinta	15
4.1.2	Mittasuhteet (suuri ryhmä, pieni otanta)	16
4.1.3	Oma harkinta haastateltavia valitessa	17
4.1.4	Julkinen asenneilmapiiri ja arvolutaukset	18
4.1.5	Sisäiset voimavarat - ei resursseja haastatteluun.....	19
4.1.6	Mikä on olennaista? (punainen lanka kateissa)	20
4.1.7	"Pyllylleen lentämisen taito" eli taistelu stereotyyppioita vastaan.....	21
4.1.8	Onnistunut haastattelu (tärkeän asian puolesta)	21
4.2	Kokeneen toimittajan haastattelu	22
4.2.1	Helsingin Sanomat ja haastateltavien haku	23
4.2.2	Haastattelutilanne	24
4.2.3	Haastateltavan henkilöllisyys	25
4.3	Köyhyysuutisointia syksyllä 2016	26
5	Johtopäätökset – viisi vinkkiä köyhän lapsiperheen kohtaamiseen.....	35
5.1	Journalistin Ohjeet	35
5.2	Oma eettinen harkinta ja vastuu.....	36
5.3	Kärsivällisyyttä ja ennakkointia haastateltavien hakuun	37
5.4	Kurkista pinnan alle, ota selvää ja arvioi.....	39
5.5	Omalla persoonalla, tilanteen mukaan	40
6	Arviointi	42
6.1	Työn arviointi	42

6.2	Prosessin arviointi.....	42
7	Lähteet.....	44

1 Johdanto

Lapsiperheköyhyys koskee Suomessa joka kymmenettä lasta. Se on keskeinen eriarvoisuutta aiheuttava tekijä lasten elämässä, ja vaarantaa lapsen terveyden ja hyvinvoinnin monella tapaa. Yksi työn lähtökohta on se, ettei lapsi itse voi vaikuttaa lähtökohtaisesti perheensä taloustilanteeseen, eikä ole vastuussa köyhyyden aiheuttamien ongelmien ratkaisemisesta, mutta lapsuuden köyhyyskokemukset seuraavat lasta aikuisikään asti. Seuraukset ulottuvat henkilökohtaisesta kokemuksesta siihen, kenen ääni mediassa lopulta pääsee esiin.

Lapsiperheköyhyys voi tulla toimittajalle aiheena vastaan monin tavoin. Junioriliikunnasta uutisoivalle urheilutoimittajalle köyhien perheitten lapset voivat herkästi olla ”näkyvätön ryhmä”, koska heillä ei useinkaan ole varaa harrastaa täysipainoisesti. Toisaalta toimittajalla, joka uutisoi yhteiskunnallisesta ja poliittisesta päätöksenteosta (esimerkiksi perhe-etuksien leikkauksista) on mahdollisuus tai velvollisuus käsitellä aihetta myös niiden seurauksista eniten kärsivien vähävaraisten perheiden kannalta. Tämän inhimillisen näkökulman tiedostaminen on tärkeää myös esimerkiksi joukkoirtisanomisista uutisoivalle taloustoimittajalle tai leipäjonoja ihmettelevälle kaupunkitoimittajalle.

Työn tarkoitus on avata lapsiperheköyhyys merkittävänä yhteiskunnallisena ongelmana, jonka toimittaja voi kohdata työssään monien aihealueitten kautta, ja jossa toimittajan eettinen harkinta, vastuu ja valinnat nousevat merkittävään rooliin. Toisaalta tarkoitus on tuoda konkreettisin esimerkein esiin se, mitä toimittajan tulisi ottaa huomioon köyhän lapsiperheen kohtaamisessa ja haastattelemisessa. Tutkimuskysymystä ”miten toimittaja kohtaa köyhän lapsiperheen” käsitellään työssä tutkimustiedon, mediaseurannan, kokeneen toimittajan tarjoamien näkemysten ja oman kokemuspohjani kautta.

Journalistin ohjeet (2014) vastaavat moniin eettisiin kysymyksiin, jotka koskevat julkaistuja media-aineistoja. Toisaalta ohjeet eivät juurikaan anna eväitä köyhän lapsiperheen kohtaamistilanteisiin sinänsä. Tämän työn tavoite on esittää toimittajalle opinnäytetyöprosessin kautta saavutetut johtopäätökset mediaetiikan laajennettuna työkalupakkina lapsiperheköyhyysaihetta lähestyttäessä. Työstä hyötyvät mediaetiikasta kiinnostuneet viestinnän ammattilaiset, jotka haluavat laajentaa tietämystään lapsiperheköyhyys -aiheen tiimoilta.

Toimittajan kannalta haaste ei ole tilasto- tai tutkimustiedon puute, vaan se miten yksilön tarinan kautta voidaan kuvata niinkin laajaa ja monin tavoin vaikeasti määriteltävää yhteiskunnallista ongelmaa kuin lapsiperheköyhyys. Sen syyt ja seuraukset ovat aina hyvin

moninaiset, ja useimmilla meistä aiheeseen liittyy erilaisia tunteita ja arvolatauksia, niin haastattelijalla kuin haastateltavallakin - yleisöstä puhumattakaan.

Tutkimustyön kokemuksellinen osuus perustuu yhden toimittajahaastattelun lisäksi omaan kokemukseeni sosiaalialan ja journalismin opiskelijana vuosina 2011-2017. Journalismin opintoihin kuuluvan työharjoittelun suoritin loppuvuodesta 2016 erään sosiaalialan järjestön viestinnässä. Yksi työharjoitteluajan tehtäväni oli haastatella vähävaraisten lapsiperheitten vanhempia. Tehtävänantoon liittyi monia haasteita. Tutkimustyön aihe avautui minulle tajutessani, että toimittajan on viestinnän ammattilaisena kohdattava jokainen tilanne ja ihminen arvokkaana yksilöllisenä kokonaisuutena, myös silloin kun haastatteluun ei suostuta tai jutun tekeminen uhkaa syystä tai toisesta epäonnistua.

2 Teoreettinen viitekehys - lapsiperheköyhyys Suomessa

2.1 Määritelmiä

Köyhät lapsiperheet ovat vähemmistöryhmänä moninainen joukko. Tutkimusongelman ydin onkin juuri määrittelemisen vaikeus. Lähtökohtaisesti tuntuu naurettavalta puhua köyhistä yhtenäisenä ryhmänä, kun jokainen määritelmä sinänsä saattaa loukata ryhmän sisällä olevia, eläviä ja tuntevia yksilöitä. Kuitenkin jonkinlainen määrittely on välttämätöntä, jotta lapsiperheköyhyyden moninaiset syyt ja seuraukset voidaan ottaa käsittelyn alle.

Tässä työssä erilaisten erityisryhmien osuus korostuu, osin tekijän sosiaalialan koulutuksen ja sen kautta tulleen kokemuspäiriin takia, osin satunnaisotantana esiin tulleiden tapausten kautta. Köyhyys altistaa perheet monenlaisille ongelmille, mutta kaikki köyhät perheet eivät suinkaan ole moniongelmaisia.

Tutkimus rajautuu koskemaan Suomessa eläviä vähävaraisia lapsiperheitä, kansallisuudesta riippumatta. Tutkimuksen painopiste on suomalaisissa tutkimuslaitoksissa, kuten THL:ssa (Terveysten ja hyvinvoinnin laitos), joissa maamme kulttuuriset erityispiirteet on otettu huomioon, sekä suomalaisessa lainsäädännössä. Lapsista puhuttaessa tarkoitetaan yleisesti 0-17 -vuotiaita lain silmissä alaikäisiä henkilöitä.

2.1.1 Köyhyyden mittaustavat

Tuloja käytetään perinteisesti köyhyyden mittaamisen perusteena, sillä tuloja on verrattain helppo mitata ja verrata keskenään. Suomessa köyhiksi määritellään ne kotitaloudet, joiden tulot ovat 60 % mediaani- eli keskitulosta.

Tuloköyhyyden mittaaminen on kuitenkin todettu viime vuosina riittämättömäksi arviointiperusteeksi erityisesti lapsiperheköyhyyden osalta. Nykyisin köyhyyden määritellään tarkoittavan sellaisten voimavarojen puuttumista, jotka "mahdollistavat toimimisen kussakin yhteiskunnassa tavanomaisella tai yleisesti hyväksytyllä tavalla". Määrittelyssä olennaista on, ymmärretäänkö köyhyys ensi sijassa aineellisena puutteena vai psykososiaalisena kokonaisuutena. (Karvonen S. & Salmi M. 2016. 7, THL)

Tuloköyhyyden mittaaminen esimerkiksi Tilastokeskuksen tulonjakotilastoilla perustuu määrällisiin menetelmiin, kuten toimeentulotukea saaneita perheitä koskevat tilastotkin. Esimerkiksi Pelastakaa Lapset ry:n toteuttaman Lapsen ääni 2015 -köyhyysraportin peruste on laadullinen, ja perustuu ensisijaisesti lasten omiin kokemuksiin köyhyydestä.

THL:n mukaan vuonna 2014 Suomessa oli 63 400 köyhää lapsiperhettä, ja niissä eli 126 000 lasta. (Karvonen 2016, 54) Määritelmä perustuu sekä määrälliseen että laadulliseen tutkimukseen. Tulonjakotilaston lisäksi THL:n arviossa on otettu huomioon kaksi erillistä väestökyselyä. (Karvonen 2016, 3) Kyselytutkimuksissa noin joka kymmenes lapsi/nuori kokee perheensä olevan köyhä tai erittäin köyhä, ja samansuuntainen osuus näkyy faktisissa tilastoissa.

Kansainvälisesti mitattuna köyhyden ja syrjäytymisen riski on Suomessa Tilastokeskuksen mukaan melko pieni. EU-maissa riski oli vuonna 2015 keskimäärin 23 %, kun Suomessa riski on Euroopan tasolla viidenneksi pienin (16,8 %).

On kuitenkin huomattava, että määrälliseen mittaukseen perustuva köyhyystutkimus ei välttämättä anna oikeaa kuvaa suomalaisen lapsiperheköyhyden realiteeteista. Lisäksi EU:n pyrkimys yhtenäistää ja säädellä jäsenmaiden tilastotuotantoa ei ole aina ollut kansallinen etu. ”Tilastoinnin käytännöt ja teknisiltä vaikuttavat yksityiskohdat liittyvät läheisesti tiedon käyttöön ja käytännön hyvinvointipolitiikkaan”. (Ahlqvist K. & Okkonen K. 2011, Tilastokeskus).

Modernin köyhyystutkimuksen mukaisesti tämänkin työn painopiste on laadullisessa tutkimuksessa, sekä valitsemani tutkimustiedon että kokemuksellisen tiedon osalta.

2.1.2 Köyhät vähemmistöryhmänä

Yhteiskunnallisesti moni vähemmistöryhmä on edustettuna esimerkiksi valtamediassa ja politiikassa. Sekä toimittajissa että kansanedustajissa on edustettuna esimerkiksi sukupuolisia, etnisiä, uskonnollisia ja vammaisia vähemmistön edustajia. Harva köyhä pääsee uskottavasti esiin valtamediassa - ei ainakaan omilla kasvoillaan ja nimellään. Ja toisaalta toimittajan tai kansanedustajan palkkaa saava köyhä ei enää ole köyhä. Köyhien puolesta puhuvat lähinnä tutkijat (kuten Maria Ohisalo tai Juho Saari) tai hyväntekeväisyystahot (kuten Punainen Risti tai Veikko ja Lahja Hurstin Laupeudentyö ry) tai populistiset poliitikot tai median edustajat. Näillä tahoilla kokemus köyhyydestä voi olla myös omakohtainen, mutta se ei ole enää akuutti.

Sosiaalisessa mediassa köyhäkin saa puheenvuoron, mutta keskustelu on monesti arvolatautunutta, ja siitä puuttuvat sekä Julkisen Sanan Neuvoston edellyttämät eettiset toimintamallit että journalistinen laatu. Usein asetelmallinen julkinen keskustelu tuo räikeästi esiin suomalaisen yhteiskunnan jakautuneisuuden ja henkisen ilmapiirin, mutta kertoo

toisaalta paljon niistä arvoasetelmista, syyllistämisen ja häpeän stigmoista, mitä köyhyyteen liittyy.

Englanninkielinen termi "richsplaining" tuli ensimmäistä kertaa suomalaiseen köyhyyskeskusteluun Rosa Meriläisen (17.8.2016) Helsingin Sanomiin kirjoittaman kolumnin myötä. Richsplaining kuvaa sellaista ylemmydentuntoista otetta, jolla parempiosaiset monesti kohtaavat köyhän. Meriläisen mukaan termi "tarkoittaa sitä, kun hyväosaiset lässyttävät köyhille juuresten edullisuudesta tai kertovat, että pitää vain yrittää kovempaa." Tämän työn kannalta oleellista on, että valitettavasti "richsplaining" ei ole vain sosiaalisen median ilmiö. Se vaivaa joskus myös ammattitoimittajia tai heidän valitsemiaan tietolähteitä.

2.2 Tilastoja ja tutkimustietoa

Kaikista lapsista viisi prosenttia asuu perusturvan varassa elävissä perheissä. Vähävaraisuuden taustalla on THL:n mukaan monia tekijöitä, joista perinteisesti korostuvat A. yksinhuoltajaperheet, B. monilapsiset perheet, ja C. perheet joissa on alle kouluikäisiä lapsia. Vielä 20 vuotta sitten vanhemman/vanhempien työttömyys oli ehkä suurin köyhiä lapsiperheitä yhdistävä tekijä, mutta viime vuosina tilanne on muuttunut. Köyhyys työssäkäynnistä huolimatta on THL:n mukaan nimenomaan lapsiperheitä kuvaava ilmiö. Korkea koulutukseen ei välttämättä suojaa köyhyydeltä, sillä uusimman tutkimuksen mukaan köyhissä lapsiperheissä on selvästi aiempaa useammin korkeakoulutettu huoltaja. (Karvonen 2016. 21, THL)

THL:n mukaan lasten ja lapsiperheiden köyhyysaste oli vuonna 2007 kolminkertainen vuoteen 1995 verrattuna. Yleinen noususuhdanne vuosituhaten vaihteessa oli siis lisännyt lapsiperheköyhyyttä. Tällä vuosikymmenellä köyhyysaste on pysynyt noin kymmenen prosentin tasolla, ja sen määrä näyttää lähivuosina vakiintuneen. (Salmi 2016)

Toisaalta lapsiperheiden köyhyys on THL:n joulukuussa 2016 julkaistun tiedotteen mukaan taas yleistymässä. Erytisen huolestuttavaa ilmiö on siksi, että köyhyys on nyt lisääntynyt pienten (alle kouluikäisten) lasten perheissä. "THL:n aiempi tutkimus on osoittanut, että pikkulapsiperheiden köyhyys on vaarallisinta, sillä se heijastuu kaikkein useimmin vielä aikuisiälläkin." (Salmi 2016)

2.2.1 Laadullinen tutkimus (köyhyyden kokeminen)

Tiukan taloudellisen tilanteen asettamat haasteet lapsille ja nuorille ovat moninaiset. Pelastakaa lapset ry:n vuonna 2015 toteuttamaan köyhyyttä koskevaan kyselyyn vastasi 464 7-17 -vuotiasta lasta. Kyselyyn vastanneista lapsista 11 % koki perheensä olevan "köyhä" tai "erittäin köyhä". Näistä lapsista suuri enemmistö koki, että heidän mahdollisuutensa

harrastaa ja matkustaa ovat rajoittuneet köyhyyden takia. Puolet oli joutunut köyhyyden takia kiusatuiksi.

Osallisuuden ja vuorovaikutuksen kannalta tärkeää on se, että köyhillä lapsilla oli myös selkeästi muita lapsia enemmän kokemuksia siitä, ettei heitä kuulla, eivätkä he pysty laisinkaan vaikuttamaan heille tärkeisiin asioihin lähiympäristössään. Jopa 90 % koki, että poliitikot ja päätöksentekijät eivät kuuntele lasten ja nuorten mielipiteitä tarpeeksi, kun paremmin toimeentulevien perheiden lapsista poliitikkoihin ja päätöksentekijöihin uskoi noin puolet (54 %).

”Heidän pitäisi kuunnella meitä, me haluttaisiin tehdä enemmän lasten hyväksi jossain asioissa, jotka maksavat. Raha saattaa olla ongelma myös.”

(Lapsen ääni 2015 -raportti, Pelastakaa Lapset ry)

Tutkijat Maria Ohisalo ja Juha Saari laativat vuonna 2014 selvityksen leipäjonoissa jonotavista ihmisistä ja suomalaisesta ruoka-avusta. Kyselytutkimukseen osallistui 3474 henkilöä, ja se toteutettiin vuosina 2012-2013 yhdessätoista suomalaisessa kunnassa. Tutkimuksessa todetaan, että vaikka yleinen elintaso on noussut, ”sosiaalinen etäisyys eri väestöryhmien välillä on kasvanut, eikä hyvinvoiva enää tunnista pahoinvoivan todellisuutta – saati toisinpäin” (Ohisalo M. & Saari J. 2014, 9).

Tutkimuksessa todetaan, että huono-osaisuus ja pitkäaikainen niukkuus voivat heikentää yksilön toiminta- ja päätöksentekokykyä, minkä vuoksi myös yhteiskunnallisen osallistumisen mahdollisuudet kulutuskeskeisessä yhteiskunnassa heikkenevät. Ruoka-apua saaneilla häpeän määrä kytkeytyy voimakkaasti pärjäämiseen ja tulevaisuuden odotuksiin sekä huono-osaisuuden kokemukseen. ”Vahva sietokyky vähentää ihmisten kokemaa häpeää, ja huono-osaisen identiteetti lisää sitä. Mitä toiveikkaammin ihmiset suhtautuvat pärjäämiseensä ja tulevaisuuteensa, sitä vähemmän leipäjonot aiheuttavat häpeää. Toisaalta huono-osaisuuden kokemus yhdistyy voimakkaaseen häpeän kokemuksen lisääntymiseen.” (Ohisalo 2014, 81-82)

2.2.2 ”Laman lapset”

Suomalaisesta lapsiperheköyhyydestä puhuttaessa ehkä laajin monitieteellinen tutkimus liittyy THL:n kansalliseen syntymäkohortti 1987 -hankkeeseen. Sen kohteena ovat kaikki Suomessa vuonna 1987 syntyneet (n. 60 000 henkilöä). Ikäryhmä eli lapsuutensa -90 luvun laman aikana, joten tutkimusryhmää kutsutaan usein ”laman lapsiksi”. Otanta on kansainvälisestäkin poikkeuksellisen laaja. Kohderyhmää on seurattu aktiivisesti 25 vuo-

den ajan, sikiökaudesta aikuisikään asti, rekisteritietoa ja kohderyhmähaastatteluita hyödyntäen. Tutkimuksessa haluttiin selvittää erityisesti lapsuuden ajan olosuhteiden ja koulutuksen merkitystä hyvinvoinnin ja osallisuuden taustalla. Kiinnostuksen kohteena ovat olleet mm. lasten ja nuorten mielenterveys ja siihen liittyvät riskitekijät ja suojaavat tekijät, koulutus ja työllistyminen sekä rikollisuuteen liittyvät tekijät. (THL 23.3.2017)

Tutkimuksen mukaan lasten ja nuorten hyvinvointi eriytyy voimakkaasti heidän vanhempensa koulutuksen, aseman ja taloudellisen tilanteen mukaan. Erityisesti perheen pitkäaikaiset taloudelliset ongelmat aiheuttavat ongelmia lapselle, ja vaikuttavat hänen pärjäämiseensä vielä aikuisenakin. Huono-osaisuus ylisukupolvistuu, eli siirtyy sukupolvesta toiselle, herkästi. Köyhä lapsuus voi siis johtaa moniongelmaiseen aikuisuuteen - mielenterveyden ongelmiin, heikompiin kouluarvosanoihin sekä lyhyempään koulutuspolkuun. (Ristikari T., Törmäkangas L., Lappi A., Haapakorva P., Kiilakoski T., Merikukka M., Hautakoski A., Pekkarinen E. & Gissler M. 2016)

THL:n mukaan tuloköyhyys ei ole välttämättä sidoksissa lasten hyvinvointiin. Aineellisen puutteen lisäksi köyhyys voi tarkoittaa myös toimintakyvyn ja toimintavalmiuden puutetta sekä sosiaalista ulkopuolisuutta. Nämä tekijät kertovat enemmän lapsen elämän todellisista olosuhteista ja osattomuuden kokemuksista, jotka osaltaan aiheuttavat huono-osaisuuden ylisukupolvistumista. (Karvonen 2016, 7.)

”Laman lasten” ikäpolvi on lapsiperheiden vähävaraisuudesta puhuttaessa kapea otanta - taloudelliset haasteet koskevat laajempiakin ikäryhmiä. Monet pienten lasten vanhemmat tai vanhemmuutta suunnittelevat kuuluvat niin sanottuun Y-sukupolveen, jolla tarkoitetaan vuosina 1980-1995 syntyneitä. Suomen Pankin analyysin (2016) mukaan pitkään jatkunut huono talouskehitys on merkittävästi heikentänyt y-sukupolven asemaa työmarkkinoilla ja tulojaossa. Y-sukupolven kuuluvien nuorten aikuisten pienituloisuusaste on kasvanut ja pääsy työmarkkinoille vaikeutunut.

Perusturvan varassa eläville nuorille perheille talouden sopeutustoimet osuvat kipeimmin. Tästä esimerkkinä koulutuksen, opintorahan ja päivähoiton leikkaukset. Lapsiperheiden toimeentuloetuuksien reaaliarvon lasku on koskenut erityisen ankarasti köyhiä lapsiperheitä. Esimerkiksi lapsilisän keskimääräinen reaaliarvo on noin 30 prosenttia alempi kuin vuonna 1994. (Kinnunen H. & Mäki-Fränti P. 2016)

2.3 Lainsäädäntö ja yhteiskunnallinen vaikuttaminen

Moni pitää Suomea taantumien seurauksista huolimatta lähtökohtaisesti julkisen terveydenhuollon ja lasten oikeuksien mallimaana, jossa ei ole ainakaan absoluuttista köyhyyttä. Tämä oletus saattaa kuitenkin tutkimustiedon valossa olla virheellinen. Samaan aikaan kun suurin osa kansasta voi paremmin kuin koskaan, osalle väestöstä köyhyydestä on tullut pysyvä ja monin tavoin syvenevä ongelma.

Lainsäädännöllisesti Suomi on sitoutunut vuodesta 1991 alkaen noudattamaan YK:n lapsen oikeuksien sopimusta (YK:n yleiskokous 20.11.1989), jonka mukaan lapsella on oikeus riittävään elintasoon ja sosiaaliturvaan (LOS, artikkelit 26 ja 27). Sopimuksen muita tärkeitä kohtia ovat muun muassa lapsen edun ensisijaisuus, syrjinnän kieltäminen, lapsen kuuleminen, vanhempien tukeminen, lapsen oikeus terveyteen ja terveystalouteen, lapsen oikeus koulutukseen, sekä lapsen oikeus vapaa-aikaan, leikkiin ja kulttuuriin.

Julkisen vallan on lain mukaan taattava, että kaikilla lapsilla on mahdollisuudet nauttia näistä oikeuksista. Esimerkiksi syrjinnän kieltäminen (LOS, artikla 2) velvoittaa julkisen vallan toimimaan aktiivisesti sellaisten tilanteiden korjaamiseksi, joissa esiintyy eriarvoisuutta. Lapsiperheköyhyys on keskeinen eriarvoisuutta aiheuttava tekijä lasten elämässä. (Iivonen E. 2016)

Kansainvälisen talouskriisin seurauksilla on ollut vakavia vaikutuksia lapsiin ja lapsiperheisiin. Talouden vakauttamistoimet ovat osaltaan heikentäneet hyvinvointinäkökulmaa. Tämä näkyy myös suomalaisessa poliittisessa päätöksenteossa, jossa lapsiperheiden sosiaaliturvaa ja palveluita on leikattu. Päätösten seurauksena etenkin ne perheet, joissa on alle kouluikäisiä lapsia, altistuvat köyhyydelle. (Iivonen E. 2016)

Vuonna 2011 YK:n lapsen oikeuksien komitea kehotti Suomea ”tehostamaan pyrkimyksiään tukea vähäosaisia perheitä sekä takaamaan kaikille lapsille oikeuden riittävään elintasoon” (YK:n Lapsen oikeuksien komitean loppupäätelmä Suomelle 2011). Vuonna 2015 myös Euroopan neuvoston Sosiaalisten oikeuksien komitea totesi, ettei vähimmäisturvan taso ole Suomessa kaikilta osin riittävä. Euroopan neuvosto totesi, että muun muassa vähimmäismääräisten vanhempainpäivärahojen taso on liian matala. (Järvinen A. 11.2.2015. EAPN Finland)

Julkisen sektorin leikatessa palveluitaan vähävaraisten perheiden auttaminen on jäänyt enenevässä määrin kolmannen sektorin harteille. Järjestötoiminnan, rahakeräysten ja vapaaehtoisten rooli onkin korostunut viime vuosina selvästi. Tämä ”työnjako” on kuitenkin

ristiriidassa lainsäädännön kanssa. Se voi eriarvoistaa ihmisiä esimerkiksi asuinpaikan tai vakaumuksen perusteella tai vähentää julkisen vallan painetta epäkohtien korjaamisessa. (Ohisalo 2014, 11-16) Hyvinvointiyhteiskunnassa julkisen sektorin olisi yksiselitteisesti otettava vastuu heikommin pärjävistä.

Median rooli yhteiskunnallisen ongelman esiintuomisessa (ja tätä kautta lasten oikeuksien turvaamisessa) on toimivan demokratian kannalta suuri. Lapsiperheköyhyyden esiintuminen mediassa on välttämätöntä, jotta ongelmasta tulee näkyvä, ja päättäjät voidaan haastaa toimiin köyhyyden vähentämiseksi. Yhteiskunnallisen päätöksenteon kannalta olennaista on sellainen mediakeskustelu, jossa ongelmaa käsitellään yhtäaikaan rohkeasti, eettisesti ja konkreettisesti, ilman negatiivisia arvolatauksia.

Vähävaraisista lapsiperheistä kirjoittava toimittaja noudattanee Journalistin ohjeita (2014), mutta ”kiveen kirjoitetut” ohjeet antavat journalistiselle työlle vain ulkokohtaisen toimintarungon. MediaMaanantai -tapahtumassa 21.11.2016 Julkisen Sanan Neuvoston puheenjohtaja Elina Grundström linjasi: ”Mediaetiikassa ei ole kyse ulkoisten sääntöjen noudattamisesta, vaan toimittajan sisäistämistä periaatteista.” (Grundström E. 21.11.2016). Samassa tilaisuudessa 21.11.2016 JSN:n yleisön edustaja Paula Paloranta sanoi: ”Eettisyys on osa toimittajan selkärankaa, jos on. Sitä ei voi opettaa toimittajakoulussa.”

2.4 Kenen ääni kuuluu valtamediassa?

Mediakasvatusseuran tutkimuksen (Huhtanen E. 2016) mukaan perheen sosioekonominen asema, kodin puitteet ja säännöt sekä kaveripiiri vaikuttavat suoraan siihen, millaisessa mediaympäristössä lapsi kasvaa. Sekä Pelastakaa Lapset ry:n kyselytutkimuksen (2015) että THL:n laman lapsia koskevan tutkimuksen mukaan köyhyys vaikuttaa lapsiin laaja-alaisesti. Aineellisen niukkuuden lisäksi se huonontaa köyhien lasten kokemuksia omista vaikutusmahdollisuuksistaan ja kuulluksi tulemisesta.

Kuka sitten saa äänensä kuuluviin mediassa? Kenen äänen itse toimittajana kuulen? Nämä ovat lapsiperheköyhyydestä kirjoittavan toimittajan avainkysymyksiä. Havainnollistan kysymyksiä oman kokemukseni kautta. Toimittajaopiskelijana minulle on tarjoutunut kaksi tilaisuutta opiskella nuorten mediaosallisuutta.

Ensimmäinen tilaisuus tuli perehtyessäni syksyllä 2015 nuorten mediaosallisuutta koskevaan tutkimukseen (Herkman J. & Vainikka E. 2012). Haastattelututkimuksen piiriin kuului yli 300 16-35 -vuotiasta korkeakouluopiskelijaa, joiden mediankäyttötapoja ja mediaosallisuutta kartoitettiin haastatteluin. Moni haastateltu koki tullessa ohjatuksi lukuharrastuk-

sen ja laajemman viestinnän pariin jo lapsuudenkodissa. Tutkimuksessa todetaan, että koulutus sekä siihen liittyvät asenteet ja arvostukset ovat usein periytyviä.

Toinen tilaisuus nuorten mediaosallisuuden käsittelyyn tarjoutui Helsingin Sanomain säätiön järjestämässä keskustelutilaisuudessa. Päivälehden museossa (MediaMaanantai 26.9.2016) nuorten mediankäytöstä oli keskustelemassa kolme lukiolaista mediaharrastajaa. Nuorten ääni -toimituksessa aktiivisesti toimivien lukiolaispanelistien yhteinen vahvuus oli kodin tarjoama monipuolinen keskusteluympäristö ja vahva käsitys omasta osaamisesta niin sosiaalisessa mediassa kuin mediaharrastuksen parissa.

Edellä mainituissa esimerkeissä nuorten mediaosallisuutta käsitellään valtamediassa tyyppilliseen tapaan: hyvinvoivan ja aktiivisen viestinnän harrastajanuoren näkökulmasta. Harva toimittaja kysyy mielipiteitä esimerkiksi asemalla päihteidenkäyttäjien keskellä vapaa-aikaansa viettävältä kouluttamattomalta nuorelta.

Edellisen kaltaisissa oppimistilanteissa minun oletetaan tekevän toimittajaopiskelijana johtopäätöksiä suomalaisnuorten yleisestä mediaosallisuudesta. Se tapahtuu akateemisesti orientoituneen kohderyhmän perusteella, johon viestinnän opiskelijana kuulun lähtökohtaisesti itsekkin. Minun on siis helppo omaksua kohderyhmän jakama tieto siitä, miten suomalaisnuoret käyttäytyvät sosiaalisessa mediassa, millaisia mediasisältöjä he tuottavat tai miten he itse kokevat osallisuutensa.

On selvää, että leipäjono-tutkimuksessa mainittu sosiaalinen etäisyys eri väestöryhmien välillä (Ohisalo 2014, 9) vaikuttaa toimittajiinkin. Tutkimuksessa todetaan tämänkin opinnäytetyön kannalta jotakin olennaista: ”hyvinvointivaltiossa huono-osaisuus kasautuu ja tiivistyy huono-osaisuuden notkelmiin, joiden ihmisiä on vaikea tavoittaa kyselyin”. (Ohisalo 2014, 14) Toimittajan oma kokemuspiiri ja tiedonhaun kanavat vaikuttavat suoraan siihen, kenen äänen hän nostaa valtamediassa esiin, ja miten.

Eriarvoistuneen mediaosallisuuden suhteen on kuitenkin toivoa. Uusi perusopetuksen opetussuunnitelma ja jopa varhaiskasvatussuunnitelman perusteet velvoittavat kouluja ja päiväkoteja uuden monilukutaidon osaamisalueen kautta suunnitelmalliseen ja tavoitteelliseen mediakasvatukseen. Kansallisen suunnitelman piiriin kuuluvat myös huono-osaisuuden notkelmissa elävät lapset. Tämä toivottavasti tulee vahvistamaan suomalaislasten osallisuuden ja kuulluksi tulemisen kokemuksia perheitten taloudellisista resursseista huolimatta.

3 Aineiston kokoaminen

3.1 Oma kokemus vähävaraisten lapsiperheitten kohtaamisesta

Oma kokemukseni vähävaraisten perheitten kohtaamisesta on peräisin kahdesta lähteestä. Ensimmäinen liittyy sosiaalialan tutkintoni kautta tehtyihin viestinnällisiin töihin 2011-2013. Toinen liittyy työharjoitteluuni sosiaalialan järjestöviestinnässä 2016.

Määrällisesti kokemukseni on esitetty työssä seuraavasti:

- 3 kohtaamista kasvokkain liittyen sosiaalialan opintoihini 2011-2013
- 13 puhelin- tai sähköpostikontaktia työharjoitteluun liittyen 21.9 - 15.12.2016

Opinnäytetyön Theseus-verkkoversiosta olen poistanut tiedot työharjoittelupaikastani, jotta kontaktien henkilöllisyys on varmasti suojattu. Esittelen kontaktit nimimerkillä ja yhteydenoton ajankohdalla (joko päivämäärä tai kuukausi/vuosi). Kaikki tiedot pohjautuvat mahdollisten haastateltavien luottamuksellisesti antamiin tietoihin ja omiin kokemuksiin.

Kouluttautuessani lasten ja nuorten erityisohjaajaksi toimin monien erityisryhmien (esimerkiksi päihde- ja mielenterveyskuntoutujien, maahanmuuttajanuorten, kehitysvammaisten nuorten sekä perhekotiin sijoitettujen lasten ja nuorten) parissa. Esittelen työssä kolme esimerkkiä näistä kohtaamisista pohjautuen omiin opiskelu-muistiinpanoihini.

Työharjoitteluajana yksi tehtäväni oli ottaa yhteyttä sellaisiin vähävaraisiin lapsiperheisiin, jotka ovat joskus kuuluneet järjestöavun piiriin. Kartoitin haastateltavia järjestön omaan viestintään sekä yhteistyökumppaneille. Osan yhteystiedoista (puhelinnumeroista tai sähköpostiosoitteista) sain suoraan järjestön kautta. Kaikki valmiin yhteystietolistan pohjalta tavoittamani henkilöt (8kpl) olivat antaneet yhteydenottoon luvan erillisellä palautelomakkeella.

Jututin myös satunnaisotannalla valittua kymmentä vähävaraisten lapsiperheitten parissa työskentelevää sosiaalialan ammattilaista, vapaaehtoistyöntekijää ja diakonia, joiden kautta sain vielä muutaman lisäkontaktin vähävaraisilta perheiltä, ja sain siten sellaistakin tietoa, josta ei työharjoittelussa ollut apua, mutta jonka otan tässä työssä esiin.

Työharjoittelun osalta aineistoni ovat hajanaisia, ruutupaperivihkoon tai sähköpostiin jääneitä muistiinpanoja/keskusteluita. En kerännyt aineistoa systemaattisesti, koska opinnäytetyön aihe avautui minulle vasta työharjoittelun loppuvaiheessa, jolloin aloin tämän opinnäytetyön ja teoriatiedon kautta analysoida irrallisia havaintojani erilaisten teemojen alle.

Kaikkiaan tavoitin syksyllä 2016 puhelimitse tai sähköpostitse noin 35 henkilöä, joista tuon työssä esiin 13 kontaktia. Neljä suostui haastatteluun omalla henkilöllisyydellään, mutta ajankäytöllisistä ja muista resursseista johtuen vain yksi haastattelu toteutui sovitusti.

3.2 Kokeneen toimittajan haastattelu

Työharjoittelun tehtävänannosta johtuen seurasin syksyllä 2016 vähävaraisiin lapsiperheisiin liittyvää julkista keskustelua. Huomioni kiinnitti toimittaja Maija Aallon kantaaottava ja eettisellä tasolla harkittu Helsingin Sanomien kolumni 6.10.2016 ” Poimi köyhä puolukoita – etuoikeutettujen neuvot satuttavat”. Kolumni avaa hyviä näkökulmia myös köyhyydestä kirjoittavalle toimittajalle.

Maija Aallon seuranta-alueet Helsingin Sanomien kaupunkitoimituksessa ovat tällä hetkellä koulutus, varhaiskasvatus ja sosiaali- ja terveysasiat, joten lapsiperheköyhyys kuuluu vahvasti toimittaja Aallon seuranta-alueeseen. Maija Aalto suostui sähköpostitse haastattavaksi 27.2.2017, ja haastattelu toteutui maaliskuun 2017 alussa - edelleen sähköpostitse. Esittelen Aallon vastaukset sisältöanalyysin keinoin.

Pyysin Aaltoa määrittelemään omaa toimittaja-profiiliaan, ja lapsiperheköyhyyttä aiheena. Kysyin hänen kokemuksistaan köyhien perheitten/henkilöitten haastattelemisesta, ja pyysin häntä kommentoimaan edellä mainitun kolumnin ajatuksia julkisesta köyhyyskeskustelusta. Lisäksi kysyin, miten Aalto kokee toimittajan työelämän muutoksen omalla yli 20-vuotisella toimittajan urallaan.

Käsittelen lyhyesti myös Helsingin Sanomien roolia muiden suomalaisten mediatalojen joukossa, ja käytän havainnollistamisessa Helsingin Sanomien talouden ja politiikan toimituksen esimiehen Piia Elosen haastattelua, jonka toteutin syksyllä 2015 yhtenä talousuutisoinnin kurssitehtävänä.

3.3 Köyhyysuutisointia syksyllä 2016

Syksyllä 2016 sosiaalisessa mediassa käytiin vilkasta keskustelua köyhyydestä. Jo aiemmin käynnissä ollut keskustelu repesi omiin uomiinsa Helsingin Sanomissa 2.8.2016 julkaistun mielipidekirjoituksen jälkeen. Tästä syystä keskityn köyhyysuutisoinnin seuraamisessa ajallisesti heinäkuun ja marraskuun 2016 väliselle ajalle, jolloin seurasin työharjoitteluni kautta köyhyyskeskustelun etenemistä. Keskityn työssä kirjoitettuun, sekä sähköiseen että printattuun, media-aineistoon.

Sosiaalisen median esimerkkien kautta tuon esiin julkisen köyhyyskeskustelun ääripiirteitä. Ne ilmentävät osaltaan niitä ulkoisia paineita, joita vähävaraiset perheet kohtaavat julkisuudessa. Lasken sosiaalisen median osioon kuuluvaksi tässä tapauksessa myös ns. ”keltaisen lehdistön” tuottamat jutut, koska niissä tunnepitoinen ja yksipuolinen käsittelytapa ovat yhteneväisiä sosiaalisen median arvovirittyneen sisällön kanssa.

Suomalaisissa valtamedioissa julkaistiin tutkimusaikana useita kymmeniä artikkeleita köyhyydestä, joista arvioni mukaan noin 10-20 sivusi suoraan tai välillisesti lapsiperheköyhyyttä. Näissä mediapöiminnöissä tuon esiin lapsiperheköyhyyskeskustelun yleisesti ottaen laadukkaan journalistisen otteen, joka on suunnattu laajoille lukijaryhmille.

En tuo työssä esiin lukuisten sosiaalialan järjestöjen, kirkon tai esimerkiksi yliopistojen julkaisuja, joissa lapsiperheköyhyyttä käsitellään yleisesti ottaen vastuullisesti ja monesti kiitettävästi aiheen sisältä käsin, mutta artikkelit eivät tavoita laajoja lukijaryhmiä. Työstä rajautuvat pois myös esimerkiksi samoihin tutkimusjulkaisuihin pohjautuvat artikkelit, joissa ei aiheen kannalta tarjota uusia tietoja tai näkökulmia.

Suurimman huomion köyhyysartikkeleiden esimerkeistä saa Helsingin Sanomien artikkeli ”Riikan tarina” (7.7.2016), jossa on kohdattu kohderyhmään kuuluva haastateltava mielestäni ansiokkaalla tavalla. Siitä tässä tutkimustyössä on kysymys. Ajallisesti artikkeli julkaistiin heinäkuussa 2016, ja saattoi osaltaan vaikuttaa julkisen köyhyyskeskustelun aktivoitumiseen kuukautta myöhemmin.

HS:n toimituksessa reagoitiin köyhyyskeskusteluun tuottamalla useampia juttuja (lapsiperhe)köyhyydestä. Tästä syystä Helsingin Sanomien jutut ovat tässä työssä korostuneessa asemassa. Helsingin Sanomien artikkeleita on käsittelyssä kolme. MTV:n ja Yle:n artikkeleita on molempia yksi.

Analysoin köyhyysuutisoinnin esimerkit sisältöanalyysin keinoin, ja peilaan artikkeleiden tietoja lapsiperheköyhyyttä koskeviin tilastoihin. Otannassa kiinnitän erityistä huomiota erilaisiin näkökulmiin sekä valittuun kokemus- tai asiantuntijahaastateltavaan.

4 Tulokset

4.1 Oma kokemus vähävaraisten lapsiperheitten kohtaamisesta

Olen jakanut omat kohtaamiseni vähävaraisten lapsiperheitten kanssa sellaisten aihealueiden alle, jotka tuovat otsikkotasolla esiin kohtaamisten kautta esiin tulleet haasteet.

Mahdollisesti tiedossa olevaan nimeen ja/tai asuinkuntaan perustuvat kirjainnimimerkit sisältävät myös kontaktin ajankohdan (joko päivämäärä tai kuukausi/vuosi). Opinnäytetyön Theseus-verkkoversiosta olen poistanut tiedot työharjoittelupaikastani, jotta kontaktien henkilöllisyys on varmasti suojattu.

Jututtamieni vähävaraisten lapsiperheitten joukko on ryhmänä pieni mutta monenkirjava. Köyhyyden taustalla oli joskus vanhemman vakava sairastuminen (esimerkiksi liikuntakyvyn menetys tai mielenterveysongelmat). Joskus syy oli esimerkiksi rakennemuutosalueella (kuten Salon kaupungissa) molempien perheen vanhempien äkillinen työttömyys. Joskus elämänhallintaa vaikeuttivat taloudellisen ahdingon lisäksi päihteet tai oikeusriidat erovanhempien välillä. Usein vähävaraisen perheen vanhemmat olivat kouluttamattomia, mutta toisaalta joukossa oli jokunen akateemisesti koulutettu yksinhuoltajavanhempi, jonka palkka ei yksinkertaisesti riittänyt monilapsisen perheen elättämiseen. Köyhyys saattoi olla myös tilapäistä, jolloin perhe oli ajautunut taloudellisiin vaikeuksiin esimerkiksi yksittäisen suuren hankinnan tai sairastumisen takia.

Eräs vähävaraisten lapsiperheitten parissa 25 vuotta toiminut vapaaehtoistyöntekijä (11/2016) sanoi jakavansa vähävaraiset lapsiperheet kahteen ryhmään. Ensimmäinen ryhmä koostuu niistä, jotka ovat joutuneet ahtaalle tilapäisen taloudellisen huolen, esimerkiksi työttömyyden tai vakavan sairastumisen takia. Toinen ryhmä koostuu vapaaehtoistyöntekijän mukaan ns. patologisesti köyhistä, joiden ongelmat ovat pysyviä eikä kukaan perheen ulkopuolinen voi ratkaista niitä lopullisesti. Ensimmäinen ryhmä saattaa päästä ”jaloilleen” hyvinkin nopeasti esimerkiksi tilapäisen ruoka-avun kautta. Toinen ryhmä tarvitsee apua yhtä kipeästi kuin ensimmäinen, mutta toivoa tilanteen paranemisesta ei juuri ole, vaan ulkopuolinen apu pikemminkin auttaa selviytymään elämästä päivä kerrallaan.

Toisaalta eräs perhetyöntekijä (10/2016) kertoi huomanneensa, miten herkästi yksi ongelma voi johtaa toiseen. Hyvinvoiva perhe voi joutua äkilliseen taloudelliseen ahdinkoon esimerkiksi vanhemman työttömyyden takia. Terveyttä ei ole tällöin aina mahdollista hoidtaa. Pieni hoitamaton terveysongelma voi johtaa vakaviin sairauksiin. Lisäksi stressi vaikuttaa perheenjäsenten yleiseen mielentilaan ja vuorovaikutussuhteeseen. Ongelmat ka-

sautuvat, syrjäytymisriski kasvaa. Mitä pidempään köyhyyden aiheuttamat ongelmat jatkuvat, sitä vaikeampaa niistä on päästä yli.

Yhtä lukuunottamatta kaikki tähän työhön kerätyt kontaktit ovat äideiltä, yleensä yksinhuoltajilta. Tämä ei anna kattavaa kokonaiskuvaa vähävaraisten lapsiperheitten kirjosta yleisesti, mutta kertonee jotakin sekä yksinhuoltajaperheitten taloudellisesta asemasta että kenties sukupuolten perinteisistä viestinnällisistä eroista. Yleisesti ottaen naiset vaikuttivat olevan miehiä halukkaampia keskustelijoita.

Joissakin lähestymispyynnöissä toin esiin sen, että opiskelijana ja äitinä olen itse kokenut elämässäni taloudellisia haasteita. Toimin näin siksi, että halusin esittää kysymykseni vertaisena kanssaihmisenä, en tylynä ammattitoimittajana. Viidestä henkilöstä, jolle kerroin sähköpostitse nämä pari sanaa omasta tilanteestani, kolme vastasi viestiini (tosin kaksi näistä vain kertoakseen ettei halua haastateltavaksi). Puhelimessa omien lähtökohtieni kertominen tuntui helpottavan haastateltavien henkilökohtaisen elämäntilanteen ja joskus kipeittenkin aiheitten käsittelyä.

”No sä et varmaan ole kokenut sitä, että uuden toppatakin takia joutuu ulosottoon.” (Kontakti JV 12.10.2016, 12-vuotiaan tytön äiti)

Tällaisen minulle ”heitetyn haasteen” ja sitä seuranneen keskustelun kautta tarjoutui mahdollisuus syvällisempään keskusteluun perheen tilanteesta.

4.1.1 Haastateltavien hankinta

Työharjoittelussani yksi tehtävä oli löytää vähävaraisia perheitä haastateltavaksi sosiaalialan järjestön omaan viestintään, sekä kaupallisten yhteistyökumppaneiden viestintään. Kaikki järjestön sisäisten yhteystietojen pohjalta tavoittamani henkilöt (8kpl) olivat antaneet yhteydenottoon luvan erillisellä palautelomakkeella, johon he saivat vapaaehtoisesti jättää yhteystietonsa keräyksen viestintää tai toimittajia varten. Tiedot olivat keräyksen järjestäjillä luottamushenkilöiden salasanojen takana.

Mittasuhteiden hahmottamiseksi järjestöavun piirissä on vuosittain tuhansia perheitä. Palautteita tulee vuositasolla korkeintaan muutamia kymmeniä.

Normaalitilanteessa toimittaja ei saa vähävaraisten perheiden yhteystietoja julkiselta hallinnolta, tai suoraan järjestötoimijoiltakaan. Yleisesti ottaen sosiaalisen alan toimijat suhtautuvat usein varovaisiinkin haastattelupyyntöihin epäilevästi. Heidän tehtävänsä on

varmistaa, että perheitten yksityisyydensuoja toteutuu, ja tätä periaatetta toimittajan on kaikissa tilanteissa kunnioitettava. Itse sain kuitenkin joitakin kontakteja vähävaraisten perheitten kanssa työskenteleville tahoille lähettämäni tiedustelun kautta. Käytännössä kaikki toisen käden kautta saadut yhteystiedot tulivat yhdeltä diakonilta.

Jos toimittajan julkaisuaikataulu on tiukka, haastateltavien hakeminen toisen käden (järjestötoimijoiden) kautta voi olla haasteellista. Itse sain ensimmäiset diakonin kautta tulleet yhteydenotot vasta kuukausi kyselyni jälkeen, jolloin työharjoittelu oli jo päättymässä.

Nopein tapa haastateltavien hankinnassa olikin käyttää omia kontakteja. Apuna voi varmasti käyttää myös sosiaalista mediaa, mutta itse käytin haastateltavien haussa myös omia sosiaalialan opintojen kautta tulleita kontakteja. Kaikki jäljempänä esitellyt tapaukset eivät siis liity työharjoitteluuni.

4.1.2 Mittasuhteet (suuri ryhmä, pieni otanta)

Mistä toimittaja sitten hankkiikin kokemushaastateltaviaan, yksi suuri ongelma on lienee otannan kapeus. Jos esimerkiksi haastateltavia haetaan köyhien lapsiperheiden parissa työskentelevien järjestöjen kautta, järjestötyöntekijät kartoittavat omien kriteereittensä mukaan ne perheet, jotka sopisivat haastateltaviksi.

Toisaalta perheille itselleen voidaan esittää (esimerkiksi sosiaalisen median kautta) haastattelupyynnö, jolloin suuri osa kohderyhmästä rajautuu jälleen pois. Edellä esitetyn tutkimustiedon varassa on selvää, ettei toimintakyvyn ja toimintavalmiuden puutetta tai sosiaalista ulkopuolisuutta kokeva (Karvonen 2016) vähävaraisen perheen jäsen ole välttämättä halukas tuomaan viestiään esiin julkisessa mediassa.

Toimittajan kannalta haastateltaviksi suostuvat varmasti muita herkemmin ne vähävaraiset henkilöt, jotka syystä tai toisesta kokevat pärjäävänsä, ja joilla on vahva sietokyky, riittävät voimavarat, kokemus osallisuudesta ja usko tulevaisuuteen (Ohisalo 2014). Vähäiset voimavarat, huono kokemus kuulluksi tulemisesta tai erilaiset häpeän ja ahdistuksen kokemukset taas johtavat helposti haastattelusta kieltäytymiseen.

Kontakti TP (1/2011, perhetyöntekijä) kertoi olevansa itse alkoholiperheen lapsi. Hänen mielestään kaikkein vaikeimmissa tilanteissa elävät lapsiperheet eivät juuri tule esiin mediassa, koska kriisin keskellä elävän on vaikea eritellä olosuhteiden merkitystä ja tuntemuksiaan tuoreeltaan, ”tilanteen ollessa päällä”. Kovia kokenut lapsi ei lähtökohtaisesti kyseenalaista omia vanhempiaan, ja sitä vaikeuksista kertominen lapselle monesti käy-

tännössä tarkoittaisi. TP sanoi itse käsitelleensä omia kokemuksiaan vasta aikuisiällä opiskelun ja äitiyden kautta.

Merkittävää on, että vaikka vähävaraisten perheitten osuus ei ole tilastojen mukaan lähi-vuosina juuri muuttunut, haastatteleman vähävaraisten perheitten parissa työskentelevät henkilöt olivat melko yksituumaisesti sitä mieltä, että taloudellinen eriarvoisuus lisääntyy ja hyvinvoinnin ääripäät erkanevat toisistaan entistä selkeämmin.

”Toisilla lapsilla on esimerkiksi uusimmat älypuhelimet ja kokemuksia useista ulkomaan-matkoista. Toisilla ei ole välttämättä laitteita ollenkaan, eikä lainkaan kokemuksia oman elinpiirin ulkopuolisesta elämästä.” (Kontakti EW 11/2016, perhetyöntekijä)

Joukko vähävaraisia perheitä jää siis väistämättä median tavoittamattomiin. Heidän elin-piirinsä ja kokemuksensa köyhyydestä voi poiketa suurestikin haastatteluhalukkaiden ja pärjäävien henkilöitten kokemuksista. Tästä tosiasiasta toimittajan tulee olla tietoinen.

4.1.3 Oma harkinta haastateltavia valitessa

Vuonna 2012 tein jutun nuorten Myrsky-projektista, jonka taustalla oli Suomen lasten ja nuorten säätiö. Myrsky-hanke tuki syrjäytymisen vastaista työtä rahoittamalla erilaisia tai-deprojekteja ympäri Suomea.

Otin osaa hankkeen alaisuudessa toimivan sirkus Magentan harjoituksiin. Sain hyviä ku-via ja kommentteja hilpeältä nuorisojoukolta. Varsinainen työ olikin selvittää jälkeinpäin kenen kuvaa ja/tai nimeä voitiin käyttää lopullisessa julkaisussa. Kokemattomana toimitta-jana en ollut varmistanut lupia etukäteen, jolloin monta hyvää kuvaa jäi käyttämättä. Ala-ikäisten nimien ja kuvien käytöstä päättävät heidän huoltajansa, eivät he itse (Journalistin ohjeet 2014) riippumatta siitä miten innokkaita kuvattaviksi he sitten ovatkaan.

Työharjoittelussa 2016 sen arvioiminen, sopiiko aikuinenkaan henkilö haastateltavaksi, osoittautui yhdeksi haasteeksi. Esimerkiksi selvästi päihtyneen henkilön haastattelemineen on yksiselitteisesti väärin, mutta joskus tilanteista on vaikea saada selkeää kuvaa, varsin-kin pelkän puhelinkeskustelun perusteella.

Toinen asia onkin se miten lasten vanhemmat tuovat, joskus tahattomastikin, itse esiin lastensa henkilökohtaiset asiat.

Kontakti HH (1.11.2016, ainakin yhden 16-vuotiaan pojan yh-äiti) suostui puhelimitse heti haastatteluun omalla nimellä ja kasvoilla, mutta kertoi niin intiimejä asioita itsestään ja pojastaan, että päätin oman harkintani perusteella olla lisäämättä häntä haastateltavien listalle. Pojalla oli äidin mukaan erittäin vakavia elämönhallinnallisia ongelmia.

Kirjoittavalla toimittajalla on aina mahdollisuus valita haastattelussa esiin tulevat asiat, mutta esimerkiksi suorassa televisiolähetyksessä tällaista mahdollisuutta ei ole. Toimittajan eettinen vastuu on mielestäni suojella kaikissa tilanteissa sosiaalisesti heikommassa asemassa olevien yksilönsuojaa, ja erityisellä tarkkuudella myös heidän lapsiaan.

4.1.4 Julkinen asenneilmapiiri ja arvolataukset

Syksyllä 2016 mielipideosastoilla ja sosiaalisessa mediassa käytiin vilkasta keskustelua köyhydestä. Yhtenä ääripäänä tässä keskustelussa olivat kommentit, joissa köyhiä kehoitettiin hankkimaan elantonsa metsän sienistä ja marjoista tai ”jauhamaan puunkaarnasta puuroainekset”. Toinen ääripää olivat ne vähävaraiset, jotka kokivat tarpeelliseksi puolustautua vihapuheilta kertomalla miten vähällä he elättävät perheensä ja miten köyhänkin perheen lapsi voi olla ”sivistynyt ja onnellinen”.

Tähän keskusteluun palaan köyhyysuutisoinnin osiossa tarkemmin. Työharjoittelussani mediakeskustelu ja sen pohjana olevat arvolataukset olivat kuitenkin läsnä siinä, miten haastattelupyyntöihin suhtauduttiin.

”En mä enää kestäisi sitä hyökkäystä joka tulee, jos mä kerron julkisesti mun pojan ongelmista. En mä tässä tilanteessa enää jaksa niellä sellaista paskaa.” (Kontakti ET 16.10.2016, 17-vuotiaan kodin ulkopuolelle sijoitetun pojan äiti)

Yleisesti ottaen ulkoinen paine, moraalisten moitteiden ja syyttelyn pelko oli ehkä suurin yksittäinen tekijä haastattelusta kieltäytymiselle. Näiden perheiden tilanteista oli useimpien mahdotonta muodostaa selkeää käsitystä.

”Jos me ei kehdata mennä edes sossun luukulle pyytämään lapselle uusia kenkiä, niin miten ihmeessä me puhuttaisiin tästä jollekin toimittajalle?” (Kontakti XX 11/2016)

Monella jututettavalla oli se käsitys, ettei ”keskiluokkaisella enemmistöllä” ole mitään käsitystä niistä ongelmista, joiden parissa köyhät perheet todellisuudessa elävät. Lisäksi luottamus siihen, että tietoa saataisiin lisättyä median avulla, vaikutti vähäiseltä.

Valtaosa kontakteista kertoi, ettei halua tuoda perheensä tilannetta esiin julkisuudessa edes nimettömänä. Asetelmaan liittyi yleistä voimavarojen vähäisyyttä sekä erilaisia pelkoja itse haastattelutilanteesta, tunnistetuksi tulemisen pelosta tai siitä, miten perheen tilannetta kommentoitaisiin esimerkiksi sosiaalisessa mediassa.

Toisaalta nuorten erityisohjaajana olen kohdannut tilanteita, kun viesti (esimerkiksi taloudellisesta ahdingosta) on annettu, mutta sitä ei välttämättä tulkita oikein, tai ainakaan viestin antajan kannalta edullisella tavalla. Inhimillisesti katsoen kyse on usein näkökulmasta. Joskus ahdistus voi purkautua yleisen mielipiteen kannalta sopimattomassa tai loukkavassa muodossa.

Kontakti PJ (7/2011, vähävaraisen perheen nuori) kertoi kirjoittaneensa läheiseen alikulisiltaan kirjoituksen: ”Kuolkaa köyhät”. Jos tämä viesti ja viestin kirjoittajan elämäntilanne olisi otettu esiin mediassa, oltaisiin päästy kenties pohtimaan sitä, millaisen ahdistuksen ja häpeän alla lapset elävät monissa vähävaraisissa perheissä. Valitettavasti tämä viesti tuskin välittyi mediaan asti, ei ainakaan siten kuin viestin kirjoittajalle ehkä olisi eduksi. Viestiä tuskin luetaan hyvinvointiyhteiskunnan jalkoihin jääneen lapsen hätähuutona, eikä se edistä yhteiskunnallisen epäkohdan käsittelyä mediassa. Samantyyppisiä ”hätähuutoja” tulee ajoittain esiin myös sosiaalisessa mediassa.

4.1.5 Sisäiset voimavarat - ei resursseja haastatteluun

Vaikea elämäntilanne rajoittaa vähävaraisten lapsiperheiden mahdollisuuksia saada äänensä kuuluviin monin tavoin. Suuri osa yhteydenotoistani tyrehtyikin siihen, että perheissä todettiin sisäisten haasteiden olevan niin suuria, ettei voimia niistä kertomiseen yksinkertaisesti ole.

Kontakti SH (7.11.2016, 17-vuotiaan pojan yh-äiti) kuvasi elämäänsä taisteluksi tuulimyllyjä vastaan. Tällä hän tarkoitti julkisen hallinnon byrokratiaa ja ”virkakoneiston epäinhimillisyyttä”. Vaikka yhden virkamiestahon tekemä päätös tukien lakkauttamisesta oli toisen ja kolmannen tahon mielestä epäinhimillinen, vastuu oikaisusta jäi vakavasti sairaalle äidille. Käytännössä lomakkeiden täyttäminen ja eri virastoissa asiointi vei äidiltä sairauden ohella kaiken energian, ja jopa syrjäytymisvaarassa olevan aikuistuvan pojan asiat uhkasivat jäädä hoitamatta.

Useimmat haastattelut hoidin puhelimitse. Joskus haastateltavia oli vaikea tavoittaa eivätkä sovitut puhelinajat toteutuneet. Joskus haastateltavat ”katosivat” lopullisesti, joskus he

palasivat asiaan pitkän hiljaisuuden jälkeen. Tässä yhteydessä koin, että toimittajan tiukat julkaisuaikataulut saattavat pudottaa hyviäkin haastateltavia pois.

Kontakti IM (16.11.2016, 2 ja 4 -vuotiaitten lasten yksinhuoltajaäiti, työtön, krooninen kipuoireyhtymä) kertoi, ettei aina jaksanut vastata puhelimeen tai sähköposteihin kipujen, lastenhoidon ja yleisesti stressaavan elämäntilanteen takia. IM oli jäänyt sairauslomalle lääkärin määräyksestä, mutta sairauspäiväraha hakemus hylättiin Kelan toimesta, jolloin usean kuukauden toimeentulo uhkasi jäädä kokonaan saamatta. Äidin mukaan perheessä vallitsi absoluuttinen köyhyys, jossa edes ruokaan tai riittäviin varusteisiin ei ajoittain ollut varaa.

Kontakti MT (14.10.2016, kolmen 3-7 -vuotiaan lapsen nuori yh-äiti, ei peruskoulutusta) oli hiljattain jäänyt ilman kodinhoidontukea kuopuksen täytettyä kolme vuotta. Työttömyysetuuden edellytysten puuttuessa MT eli kolmen lapsensa kanssa yksinomaan lapsilisien ja elatusmaksujen varassa. Tilanne oli sekä äidille että lapsille äärimmäisen kuormittava, mutta oletettavasti väliaikainen, koska pienempien lasten hoitopaikka oli haussa ja paikan saaminen tarkoittaisi työttömyysetuuden edellytysten täyttymistä ja äidille hänen toivomaansa mahdollisuutta hakea koulutuspaikkaa. Pelkästään pienten lasten kierrätysvarusteiden hankinta merkitsi puutteellisen läheisturvaverkon varassa elävälle MT:lle ”lähes kokoaikatyötä”. Haastattelun kannalta kynnyskysymykseksi nousikin konkreettinen ajan ja lastenhoitoavun puute. MT arveli puhelinhaastattelun onnistuvan joinakin päivinä klo 10-11, jos lapset nukkuisivat päiväunia yhtäkaaa. Tähän ei kuitenkaan tullut mahdollisuutta. Ainoaksi vaihtoehdoksi jäi haastattelun tekeminen MT:n kodissa, mutta tämä, sinänsä erinomainen, vaihtoehto ei ollut välimatkojen ja työharjoitteluresurssien takia mahdollista.

4.1.6 Mikä on olennaista? (punainen lanka kateissa)

Avun saaminen sosiaalitoimelta tai lastensuojelun työntekijöiltä edellytti monen mielestä valtavaa työmäärää ja joskus jopa ”nyrkin lyömistä pöytään”. Monia vanhempia turhauttivat myös huoltajuusriidat entisen puolison kanssa. Kokemukseni on, että jos toimittajan tehtävä on hakea haastateltavaa tiettyyn juttukonseptiin tai tietyn teeman ympärille, jutut rönkyilevät herkästi aiheen ulkopuolelle.

Mikä teema ja aihe sitten on liitettävissä esimerkiksi lapsiperheköyhyyteen? Tai miten tiukkana aiheen käsittely kannattaa pitää? Tämä riippuu varmasti tilanteesta ja toimittajan tai hänen työnantajansa pyrkimyksistä.

Kontakti NH (11/2016, seitsemän 4-14 -vuotiaan lapsen yh-äiti) koki, että haluaisi kertoa tilanteestaan, mikäli media ja asian käsittelytapa mahdollistaisi ”todellisista epäkohdista” puhumisen. NH oli jo vuosien ajan taistellut entisen puolisonsa kanssa elatusmaksuista ja tapaamisoikeuksista, ja muukin ”tukiverkosto oli pettänyt pahasti”. Tämä nousi taloudellista kriisiä merkittävämmäksi ongelmaksi. NH:n kertomasta olisi varmasti irronnut todella koskettava human interest -juttu, mutta tähän yhteyteen tarina ei istunut.

4.1.7 ”Pyllylleen lentämisen taito” eli taistelu stereotyyppioita vastaan

Yksi merkittävä ja itselleni jatkuvia haasteita aiheuttava haaste on yleistäminen. Työharjoittelunkin aikana tuli usein vastaan nopeita tilanteita, kun omien ennakkokäsitysteni mukaan tulkitsin joskus tilannetta liian nopeasti tai liian heppoisin perustein. Yleistysten välttämiseen yksi hyvä lääke on yllättymisen taito, jota kotiooloissa lapsille olen nimittänyt ”pyllylleen lentämisen jaloksi taidoksi”.

Kontakti PP (12/2016) tavoitteli minua puhelimitse, ja takelteli puheessaan. Samalla puhelun taustalta kuului ähkimistä ja kolinaa. Kun en saanut toviin käsitystä siitä mistä oli kysymys, päätin että henkilö oli vahvasti päihtynyt, ja muutaman kriittisen kommentin jälkeen olin sulkemassa luuria. Kävi kuitenkin ilmi, että MS-tautia sairastava soittaja oli pudottanut luurin, eikä saanut siksi kerrottua asiaansa ”soveliaalla tavalla ja soveliaassa ajassa”. Kun alkukankeudesta päästiin, keskustelusta tuli hyvä ja hedelmällinen.

”Pyllylleen lentämisen taidossa” olennaista on yllätys. Se, että huomaa olevansa väärässä, yllättyvänsä jostakin. Ja mitä vahvemmin omat ennakkoluulot murtuvat, sitä parempi. Jos on lapsesta asti olettanut, että ”kaikki yksinhuoltajaäidit ovat köyhiä”, sitä suurempi vaikutus on sillä, kun kohtaa yh-äidin, jolla menee taloudellisesti hyvin. Kokemuksellinen kyky yllättyä tai ”lentää pyllylleen” opettaa mielestäni avarakatseisuutta ja tilannetajua paremmin kuin muilta omaksuttu tai luettu ulkokohtainen tieto.

Aiemmasta olennaisesti poikkeavan ja erilaisen kokemustiedon omaksuminen on iso asia, esimerkiksi toimittajalle vähävaraisia perheitä kohdatessa. Yllätyksen myötä toimittajalla on mahdollisuus tiedostaa asiaan liittyvät ennakkoluulonsa ja stereotyyppit, ja pohtia avoimesti uuden tiedon avaamia mahdollisuuksia. ”Pyllylleen lentäminen” voi parhaimmillaan muokata kokonaista maailmankuvaa.

4.1.8 Onnistunut haastattelu (tärkeän asian puolesta)

Koin, että haastatteluihin suostuneitten tahojen viestinnälliset valmiudet ovat keskivertoa parempia. Todennäköisesti tämä vaikuttaa ko. perheitten kykyyn toimia vuorovaikutukses-

sa paitsi median myös esimerkiksi julkisen hallinnon kanssa omien oikeuksien ja hyvinvoinnin edistämiseksi.

Kontakti HV (11/2016, 15-vuotiaan pojan yh-äiti, määräaikaisella työkyvyttömyyseläkkeellä) kertoi, että ”työkyvyttömyyden myötä yhteiskunnan halu auttaa oli loppunut täysin.” HV koki, ettei saa riittävästi hoitoa eikä lääkkeisiin ole varaa. ”Kaikesta saa tapella”. HV kertoi avoimesti ja selkeästi raskaasta elämäntilanteestaan, johon liittyi taloudellisten huolten lisäksi aiemmin koettua parisuhdeväkivaltaa ja vakavia terveysongelmia. Poikkeuksellisesti HV kuitenkin ilmaisi halunsa kertoa tilanteestaan julkisesti ja olevansa peräti kiitollinen tästä mahdollisuudesta. HV kertoi tsemppaavansa poikansa takia, johon HV:lla oli aina ollut hyvät välit ja toimiva keskusteluyhteys.

HV toimi myös vertaistukiryhmissä ohjaajana, ja uskoi että ongelmien näkyväksi tekeminen mediassa helpottaisi sekä muiden vastaavassa tilanteessa olevien selviämistä että paremmin pärjäävien kykyä ymmärtää niitä konkreettisia haasteita, joiden parissa vähävaraiset perheet joskus painivat.

Haastatelluiksi tulevat ottavat suuren riskin esiintyessään julkisuudessa köyhän lapsiperheen edustajina. Oman henkilökohtaisen tarinan kertominen vieraille ihmiselle ei varmasti ole helppoa. Toinen asia on se miten vieras ihminen annettuja tietoja käsittelee. Monissa edellä mainituissa esimerkeissä olisi ollut aineksia sensaationhakukselle otsikoille ja ”koetujen kauheuksien populistiselle paisuttelulle”.

Toimittajana koin nöyryyttä sen tosiasian edessä, että kaikesta huolimatta moni vähävarainen on valmis panemaan itsensä ja oman perheensä likoon antaakseen muille vaikeassa tilanteessa oleville viestin siitä ”ettei yksikään perhe ole ongelmiensa kanssa yksin”. Ajatus siitä, että omista vaikeuksista kertominen toisi lohtua muille ja lisäisi ehkä yhteiskunnallisella tasolla ongelmien tiedostamista ja ymmärtämistä, tuli esiin monen henkilön kautta, myös niiden joilla ei syystä tai toisesta ollut mahdollisuutta antaa haastattelua.

4.2 Kokeneen toimittajan haastattelu

Syksyllä 2016 Helsingin Sanomien kaupunkitoimituksen toimittaja Maija Aalto kirjoitti köyhyysuutisoinnin haasteita koskevan kolumnin (HS 6.10.2016), joka avaa hyviä näkökulmia köyhyydestä kirjoittavalle toimittajalle. Samoihin aikoihin Aalto kokosi Helsingin Sanomiin muun muassa laajaa keskustelua herättäneen köyhyyskyselyn (HS 31.10.2016).

Haastattelin Maija Aaltoa sähköpostitse maaliskuussa 2016. Aalto kertoo toimittajan uransa alkaneen jo lukiossa vuonna 1995. Helsingin Sanomissa Aalto aloitti vuonna 2005 ja kaupunkitoimituksessa hän on työskennellyt haastatteluhetkellä yli kolmen vuoden ajan.

Aallon mukaan kaupunkitoimituksen uutisvuoroissa kirjoitetaan juttuja ”kaikesta mahdollisesta pääkaupunkiseudulla”, mutta isommat jutut painottuvat yleensä omille seuranta-alueille, jotka Aallolla ovat haastatteluhetkellä koulutus, varhaiskasvatus ja sosiaali- ja terveysasiat. Köyhät helsinkiläiset lapsiperheet Aalto mieltää kuuluvaksi ”omalle tontilleen”.

Toimittaja Aalto nimeää oman ammattietiikkansa kulmakiveksi oikeudenmukaisuuden. Hän pyrkii olemaan toimittajana tasapuolinen ja läpinäkyvä. Vaikka Aalto tekee kaupunkitoimituksessa kaikenlaisia tekstejä hassuista kaupunki-ilmiöistä pieniin historiajuttuihin, hän kertoo innostuvansa eniten isoista poliittisista ja yhteiskunnallisista aiheista, joita voi käsitellä yksilön tarinan kautta.

”Ajattelen, että ihan parhaissa sanomalehtijutuissa on sisäkkäin kaksi tasoa: se ihmisen kokoinen ja se yhteiskunnan kokoinen.” (Aalto 2.3.2017)

4.2.1 Helsingin Sanomat ja haastateltavien haku

Mediatalon koko ja maine korostunee varsinkin aiheissa, joiden tiimoilta on vaikeaa löytää haastateltavia. Jututin HS:n talouden ja politiikan toimituksen esimiestä Piia Elostaa syksyllä 2015 yhtenä talousuutisoinnin kurssitehtävänä. Elonen kertoi, että HS:n toimittajilla on yleisesti ottaen hyvä asema muihin toimittajiin nähden esimerkiksi poliittisissa tiedotustilaisuuksissa, joissa pieneen tilaan ahtautuvat toimittajat joutuvat kilpailemaan joskus ankarastikin tilaisuuden ”parhaista paloista”. Elosen arvion mukaan poliitikot vastaavat isojen medioiden kysymyksiin paremmin kuin esim. maakuntalehti- tai free-toimittajien kysymyksiin. Vaikka lapsiperheköyhyys on käytännön tasolla varsin erilainen aihe kuin huippupoliitikka, median arvostus vaikuttanee laajan joukon haastatteluhalukkuuteen, ministeristä työttömään.

Mediatalon koon ja maineen lisäksi haastateltavien löytymiseen vaikuttanee se, mikä on kunkin median journalistinen taso aihealueittain ja toimittajakohtaisesti. Itse koen, että esimerkiksi edellä mainittu Maija Aallon kokoama köyhyyskysely tai hänen laatimansa kolumni kertovat sisällöllisesti kohderyhmän kunnioituksesta ja eettisestä harkinnasta. Näiden juttujen lukeminen vaikuttaa varmasti köyhän lapsiperheen luottamukseen kuuluksi tulemisesta ja toimituksen eettisestä toiminnasta. Toimittaja Aallon haastateltavaksi

on tällöin kenties helpompi suostua. Tätä käsitystä vahvistanee se, että Maija Aalto kertoo haastateltavien ottavan joskus jopa itse yhteyttä toimitukseen, tavoitteenaan saada tarinansa kerrotuksi HS:n sivuilla.

Maija Aallon mukaan haastateltavien löytyminen ei kuitenkaan ole aina helppoa edes Hesarin toimittajalle. ”Joskus käy hyvä onni, ja vaikeakaan aiheeseen tipahtaa haastateltava helposti. Joskus ihmisen etsiminen on työläin osa jutun tekemistä.”

Yleisesti ottaen kommentteja tai haastateltavia haetaan HS:ssa esimerkiksi erillisten, jotakin erityistä aihetta koskevien, verkkokyselyiden kautta. Joskus Aalto kertoo myös kääntyvänsä tuttavaverkostonsa tai kollegoittensa puoleen haastateltavien haussa. Yhdeksi hakutavaksi Aalto mainitsee järjestökontaktin. ”Jos kirjoitan syövästä, kysyn syöpäjärjestöltä, että voisitteko välittää tietoni sopivalle ihmiselle.”

4.2.2 Haastattelutilanne

Haastattelutilanteessa Aalto painottaa luottamuksen rakentamisen merkitystä, varsinkin kun haastateltava puhuu jostain henkilökohtaisesta ja arasta aiheesta. Kokemattomalle haastateltavalle on lähtökohtaisesti tärkeää selittää, miten media toimii. ”En kirjoita kaikkea arkaluontoista jota kuulen. Joskus ihminen voi olla esimerkiksi niin vahvan tunnetilan vallassa, ettei itse tajua, että ihan kaikkea ei olisi hänen oman etunsa mukaista painaa lehteen. Tämä vaatii herkkyyttä.”

Toimittajana Aalto kertoo olevansa hyvä kuuntelemaan. ”Olen huomattavan surkea keskeyttämään haastateltavaa ja olemaan tarpeeksi tiukka silloin, kun kyseessä on esimerkiksi merkittävä vallankäyttäjä, jota ei saisi päästää liian helpolla.”

Edellä esitetyn tutkimusaineiston valossa köyhyys aiheuttaa aineellisen puutteen lisäksi myös esimerkiksi toimintakyvyn puutetta sekä sosiaalista ulkopuolisuutta. Köyhistä lapsiperheistä (ja monista muistakin erityisryhmistä) kirjoittavana toimittajana Aallon yhteiskunnallisesti tiedostava, pehmeä ja kuunteleva linja toiminee haastattelutilanteessa paremmin kuin esimerkiksi politiikan toimittajalle tärkeä hyökkäävä ja aggressiivinen ote. Lapsen tai heikossa asemassa olevan aikuisen ”kovistelu” haastattelutilanteessa ei ole varmasti tarpeen yhdenkään artikkelin tai aiheen kannalta.

Lasten kohdalla Aalto kertookin noudattavansa erityistä tarkkuutta. Journalistin ohjeiden lisäksi Helsingin Sanomien toimituksessa noudatetaan talon omaa lapsia ja nuoria koske-

vaa eettistä ohjeistusta. Silti lasten kohtaaminen edellyttää aina tasapainoilua. ”Lastenkin omaa ääntä pitää kuunnella, ehdottomasti, mutta heitä pitää myös erityisesti suojella.”

Koska anonyymienkin haastateltavien henkilöllisyydet ovat Aallon itsensä ja hänen esimiehensä tiedossa, Aalto pyrkii tarkastamaan oikeellisiksi ne tiedot, jotka haastateltavasta tai hänen kertomastaan on mahdollista tarkastaa. Koska viranomaiset eivät voi puhua esimerkiksi yksittäisten ihmisten terveysasioista, asioiden oikeellisuuden tarkastaminen tapahtuu usein viranomaisten kanssa yleisellä tasolla tai joskus myös haastateltavien esittämien asiakirjojen perusteella.

4.2.3 Haastateltavan henkilöllisyys

Aalto pohtii erilaisia näkökulmia siihen, saako ihmisen tunnistaa jutusta. Omalla kuvalla ja nimellä puhuminen on Aallon mukaan aina vakuuttavinta, ja ”vähentää turhaa häpeää asioista, joihin liittyvä häpeä on itsessään ongelma.” Toisaalta Aalto ei katso voivansa pyytää nimellä esiintymistä vaikkapa työelämään takaisin pyrkivältä masentuneelta tai lapsensa kuolemasta puhuva äidiltä, joka haluaa suojella eläviä lapsiaan julkisuudelta.

Maija Aallon kolumnissa ”Poimi köyhä puolukoita – etuoikeutettujen neuvot satuttavat” (6.10.2016) Aalto kirjoittaa, ettei voi kirjoittaa artikkelia köyhistä heidän omilla kasvoillaan, koska tietää ”millaista palautetta sellaiseen artikkeliin Helsingin Sanomiin haastatellut saisivat. Moittivaa, ylemmydentuntoista, vihaista.”

Kuitenkin juuri tämä Aallon kolumni poiki yhden artikkelin, jossa haastateltava otti itse yhteyttä Aaltoon, ja halusi kertoa omalla nimellään millaista on elää vuosia ilman virallisia tuloja. Tässä tapauksessa haastateltava oli tottunut toimimaan verkossa ja ymmärsi etukäteen miten juttuun reagoitaisiin julkisilla keskustelupalstoilla. Palaute toikin esiin loukkaavia kommentteja, joissa Aallon mukaan ihmeteltiin esimerkiksi sitä, että ”eipä tuo oikeasti voi köyhä olla, kun hänellä on koira. Tappaisi sen, niin olisi helpompaa. Oma vika siis, köyhyys.”

Aalto kertoo toisenkin esimerkin keskustelupalstojen palautteista. Haastattelupäivän aamuna HS julkaisi Aallon kirjoittaman jutun koskien Kelan toimeentulon asiakkaita ”Toimeentulotuen asiakkaat kertovat HS:lle ahdingostaan: Vuokra maksamatta, ruoka loppunut, lääkkeisiin ei ole rahaa” (Aalto M. 2.3.2016). Artikkelissa esitellään monesta vakavasta sairaudesta kärsivä helsinkiläisnainen omilla kasvoillaan. Naiselle on Aallon mukaan tullut jutun seurauksena esimerkiksi viestejä, joissa puhutaan hänen ylipainostaan. ”Artik-

kelissa mainitaan, että nainen liikkuu keppien kanssa ja hänellä on itsetuhoisia ajatuksia. Silti joku kehtaa sanoa, että liikkuisit enemmän, niin et tarvitsisi noin paljon lääkkeitä.”

Juttujen jälkipuinti ei kuitenkaan aina ole pelkästään negatiivista. Kolmas esimerkki yleisöpalautteista olkoon se, että Maija Aallon syksyllä haastattelema vähävarainen henkilö sai julkisuuden myötä myös useita avuntarjoajia.

Aallon pohdinta siitä, miten edellä kuvattu julkisuus vaikuttaa haastateltuihin, kertoo paitsi toimittajan vastuusta, myös jo edellä mainitusta herkkyydestä. Nämä tekijät miellän itse kuuluvaksi tunneälyn ja toimittajan ammattitaidon piiriin. Aalto kertoo pohtivansa haastattelun vaikutuksia varsinkin silloin kun haastateltu on syystä tai toisesta hyvin hauras. ”Jotkut ihmiset ovat käsittämättömän rohkeita, kun kertovat näin omista kokemuksistaan.”

Aallon toimittajan ura alkoi ennen internetin valta-aikaa. Muutos käytännön toimittajan työssä on ollut suuri. Parhaimmillaan verkko mahdollistaa Aallon mukaan moniäänisemmän keskustelun ja erilaiset kerronnan keinot. Pahimmillaan tavallinen ihminen joutuu verkkojulkisuudessa entistä hirveämmän myrskyn keskelle, jossa myös väärät tiedot leviävät nopeasti.

Kun arvostetussa mediassa toimiva kokenut toimittaja sanoo, että ikävältä verkkojulkisuudelta on vaikea suojella haastateltavia, voidaan päätellä, että monitasoisen ammatillisen vastuun tiedostaminen on lapsiperheköyhyydestä kirjoitettaessa ensiarvoisen tärkeää.

4.3 Köyhyysuutisointia syksyllä 2016

Köyhyysuutisoinnin poiminnat ajoittuvat julkisen ”köyhyyskeskustelun” kuumaan aikaan heinäkuun ja marraskuun 2016 väliselle ajalle. Sosiaalisen median esimerkit antavat viitteitä yleisestä mielipideilmastosta. Keskustelu ”räjähti” käyntiin, ainakin välillisesti, Helsingin Sanomien mielipidekirjoituksen kautta.

Sosiaalisen median jälkeen esitellyt Helsingin Sanomien, MTV:n ja Ylen mediaotannot antavat yleiskuvan siitä, miten ammattijournalistit ottivat osaa köyhyyskeskusteluun, ja lapsiperheköyhyys-ilmion käsittelyyn syksyllä 2016. Poiminnoissa on painotettu toimittajien tekemiä erilaisia valintoja näkökulmien, asiantuntijoiden ja tutkimuksen suhteen.

Sosiaalinen media

Köyhyyskeskustelun käynnistänyt HS:n (Katro A. 2.8.2016) mielipidekirjoitus otsikoitiin ”Terveelliset elämäntavat eivät ole rahasta kiinni”. Kirjoituksessa lueteltiin esimerkiksi sel-

laisia terveellisiä elintarvikkeita, joihin köyhälläkin olisi varaa, ja todettiin, ettei liikuntakaan ole rahasta kiinni: ”Liikuntaa voi harrastaa erittäin monipuolisesti halvalla tai ilmaiseksi, kunhan saa nostettua takapuolensa ylös sohvalta”.

Myöhemmin samalla mielipideosastolla toimeentulotuella elävä perheenäiti kirjoitti, ettei koe olevansa köyhyydestä huolimatta syrjäytynyt. ”Syön kuitenkin terveellisesti, poimin marjoja ja harrastan liikuntaa.” Juttupalautteissa tätä pärjäämisen kokemusta ei kiiteltu: ”Kirjoittaja on työtön, ahdistunut ja kärsii rahapulastaan. Mitä hän mahtaa tarkoittaa sillä, että ei ”koe olevansa syrjäytynyt”? Koki tai ei, ympäristö pitää häntä luultavasti juuri sellaisena.” (”Laura” 6.8.2016. HS mielipideosasto).

Suomi24 -keskustelufoorumilla köyhyyskeskustelu jakautui niihin köyhiin, jotka joskus seikkaperäisestikin selostivat taloutensa tulot ja menot osoittaakseen miten vaikeaa pärjääminen on, ja niihin, jotka näitä tietoja kommentoivat neuvovaan tai moittivaan sävyyn. Eräessä kirjoituksessa lapsiperheitten vanhempia kehoitettiin esimerkiksi eroamaan, jotta perheen saamat tuet nousisivat (10.8.2016). Toisessa kirjoituksessa vaadittiin kohdistamaan ruoka-apu vain eläkeläisille (6.8.2016).

Köyhyyskeskustelun yleissävy suomi24 -keskustelupalstalla syksyllä 2016 oli negatiivinen ja hyökkäilevä: köyhiä kehoitettiin menemään töihin ja tinkimään menoistaan. Toisaalta keskusteluissa nousi ala-arvoisten kommenttien seasta myös huoli siitä, miten köyhiä syyllistetään ja miten päättäjät eivät ryhdy toimiin köyhyyden poistamiseksi.

Twitteriin perustettiin elokuussa 2016 erillinen hashtag (twitter #neuvojakoyhalle), jonka alle kertyi monenlaisia kommentteja. Kommenttien pohjana saattoi olla ärtymys joko neuvojenjakajia tai itse köyhiä kohtaan, kirjoittajasta riippuen. Vaikka jotkut kommentit olivat tulkittavissa puhtaaksi sarkasmiksi (5.8.2016: Kengänpohjien järsiminen on ihan passé. Järsi sen sijaan jalkojasi - tällöin et myöskään tarvitse uusia kenkiä enää #neuvojakoyhalle), monet kommentit olivat sisällöltään loukkaavia tai vihjailevia (5.8.2016: Ottamalla lisää työvuoroja saa lisää palkkaa. #neuvojakoyhalle).

Twitterissä neuvot olivat selvästi kärjistetympiä, kuin esimerkiksi HS:n mielipidesivuilla tai facebookissa, jossa ”hyvää tarkoittavat” ihmiset vilpittömän ylemmydentuntoisesti neuvoivat köyhiä metsään marjoja poimimaan tai töihin rakennustyömaalle.

Syyskuussa 2016 Facebookissa käynnistyi ”halparuokahaaste”, johon ilmoittautuu enimmillään yli 40 000 ihmistä. Haasteen ideana oli kokeilla syyskuun ajan, voiko 3,50 euron päiväbudjetilla syödä sekä hyvin että terveellisesti. Haaste poiki sekä hyödyllisiä havainto-

ja tiukan talousbudjetin käytännön haasteista (kuten ruokajätteen minimointi) että päivityksiä, joita parhaiten kuvannee termi ”richsplaining”.

”... Jos kolmen lapsen perheen ruokakaapista löytyy näkkileipäpaketti ja sata pilttipurkkia, asiat ovat tosi pahalla tolalla. Eikä kysymys ole köyhyydestä, vaan osaamattomuudesta, kykenemättömyydestä ja siitä kuulusta uusavuttomuudesta. Marttana luulen ja tiedänkin, että (halparuokahaasteen) tarkoitus on herätellä juuri näitä perheitä.” (Facebook 4.9.2016)

Viihdeutisissa ja kärjekkäimmässä ”keltaisessa lehdistössä” reagoitiin köyhyyskeskusteluun yksipuolisesti. Esimerkkinä mainittakoon Hymyn artikkeli bloggari Katri Sorsasta (Hymy 17.10.2016). Artikkelin ”Katri Sorsalle sataa paskamyrskyä niskaan: ”Lapset eivät ole vähävaraisten oikeus!” kertoo Sorsan listanneen blogissaan syitä, miksi köyhän ei pitäisi hankkia lapsia. Artikkelissa ei mainita toimittajan nimeä, mutta se on vielä tätä opinnäytetyötä tehdessä vapaasti luettavissa Hymyn sivustolla, vastoin kuin Sorsan alkuperäinen blogi ja sen herättämät kriittiset kommentit.

Köyhyysuutisointi nosti esiin myös sensaatiolehdistön artikkeleita, joissa entiset tai nykyiset julkisuuden henkilöt ovat päätyneet otsikoihin valittelemalla perheittensä taloudellisia haasteita. Näitä haasteita käsitellään yleensä paisuttelevaan sävyyn ja yksiulotteisesti. Esimerkkinä tästä 7 päivää -lehden artikkeli Toni Niemisestä (seiska.fi 17.8.2016. Vuokranantaja raivostui Toni Niemiselle maksamattomista vuokrista: menetti kotinsa!).

Tässä tapauksessa laajasta yhteiskunnallisesta ilmiöstä on tehty yksilön ongelma, jossa sivuutetaan sujuvasti niin lapsen oikeudet kuin muutkin laadukkaan journalismin edellytykset. Sosiaalisessa mediassa tällaisten artikkeleiden jälkipuinti koskee lähinnä julkisuuden henkilön - tässä tapauksessa Toni Niemisen - rappiotilaa, sen syitä ja seurauksia.

Edellä esitellyt artikkelit jälkipuinteineen loukkaavat kokonaista ihmisryhmää monella eri tasolla. Vapaaehtoisesti omilla kasvoillaan sensaatiolehden sivulle päätyneen julkisuuden lisäksi osansa julkisuudesta saavat valitettavasti myös vähävaraisten perheitten lapset. Heillä ei ole ollut mahdollisuutta vaikuttaa vanhempiensa taloudelliseen tilanteeseen saati sitä seuranneeseen julkisuuteen.

HS: ”Riikka on yksi Suomen yli 100 000 köyhästä lapsesta”

(Väärämäki H. 7.7.2016)

Sisällöllisesti 18-vuotiaan Riikan tarina sisältää lähes kaikki elementit, joista edellä esittämani tutkimustieto lapsiperheköyhyyden vaikutuksista kertoo, paitsi sen, että Riikka ei pitkäaikaisesta köyhyydestä huolimatta ole itse syrjäytymisvaarassa. Päinvastoin – hän on

juuri saanut opiskelupaikan korkeakoulusta ja monin tavoin selättänyt ne häpeän ja arvottomuuden kokemukset, joista lapsena on kärsinyt. Koska Riikka ei enää häpeä istua vaikkapa kahvilassa kavereiden kanssa tilaamatta mitään, hän on tavallaan onnellisemmassa asemassa kuin moni vähävaraisen perheen lapsi, jolla köyhyys rajoittaa merkittävästi sosiaalista elämää. Köyhyys ei vaikuta enää olevan Riikalle kynnyskysymys.

Jutussa on tuotu konkreettisesti Riikan kautta esiin niitä käytännön pulmia ja arvottomuuden kokemuksia, joita vähävaraisen perheen lapsilla on. Jutun voi lukea malliesimerkkinä siitä, mitä suomalainen lapsiperheköyhyys voi yksilötasolla olla.

”Riikka” esiintyy jutussa nimettömänä. Tämä on varmasti sekä Riikan itsensä että toimittajan taholta harkittu päätös. Toimittaja Heidi Väärämäellä on todennäköisesti tiedossa, että HS:ssa köyhäksi tunnustautuva haastateltava joutuisi todennäköisesti kohtaamaan ikäväkin jälkipuintia jutun kommenttiosiossa ja/tai sosiaalisessa mediassa. Nyt tunnistamattomuus auttoi tuomaan jutussa esiin niitä konkreettisia tilanteita, syvän inhimillisiä hädän ja ahdistuksen kokemuksia ja toivottomuutta, jota Riikka on kokenut.

Ilman populistista paisuttelua ja arvolatauksia, toteavalla kertojan äänellä kerrottu tarina etenee hyvin, ja kohtelee päähenkilöään kunnioituksella ja lämmöllä. Erityisesti huomiota kiinnittää se, että Riikan lapsuutta kuvataan sellaisena kuin se lapsen kannalta on. Tapahumat ja tilanteet eivät ole Riikan syytä, mutta hän ei myöskään ole mikään ”tilanteesta toiseen ajalehtiva ressurssi”, vaan aktiivinen toimija ja ajattelija.

Toimittaja Väärämäki esittelee Riikan persoonan kunnioittavasti, osoittelematta ja syyttelemättä. Jutussa ei juurikaan pyritä tuomaan esiin yleispäteviä totuuksia siitä, millaisia köyhät yleisesti ovat, vaan kyseessä on yksilön tarina. Moniulotteisesta eheästä henkilökuvasta ei kuitenkaan ole kyse, koska aihetta käsitellään puhtaasti köyhyysnäkökulmasta.

Vaikka juttu toimii itsenäisenä kokonaisuutena, kokisin että osana laajempaa juttukokonaisuutta teema avautuisi vielä monipuolisemmin. Opinnäytetyön ohjaajani Miisa Jääskeläisen sanoin: ”Yksilön tarina ei kerro kaikkea.” Useamman henkilöhaastateltavan kautta köyhien lapsiperheiden monimuotoisuus olisi ehkä tullut paremmin esiin, ja etenkin se ettei kaikilla tarinoilla ole onnellista loppua.

Jutun asiantuntijoina on jututettu kahta relevanttia (tässäkin työssä aiemmin mainittua) tahoa: hyvinvointisosiologian professori Juho Saarta ja tutkija Minna Salmea Terveiden ja hyvinvoinnin laitokselta. Asiantuntijatahojen lisäksi juttuun on upotettu tilastollisia tietoja köyhien lasten lukumäärästä ja syrjäytymisriskistä. Tietojen alkuperää ei ole mainittu, eikä

ainakaan jutun nettiversion lopussa mainita lähdemerkintöjä. Tämä tekee ehkä kerronnasta sujuvampaa, mutta itse koen lähteet tässä tapauksessa oleellisiksi. Tämän opinnäytetyön takia tunnistan, että köyhien lasten lukumäärä on saatu Tilastokeskukselta, mutta tiedot syrjäytymisriskistä ovat ilmeisesti jostakin muualta.

”Myös tutkijat tietävät vähävaraisista lapsista yhtä ja toista: jos perheen köyhyys pitkittyy yli viiteen vuoteen, se periytyy 70 prosentille lapsista.”

Näinkin radikaalille tutkimustiedolle toivoisi lähdemainintaa. Tieto saattaa olla peräisin työssä aiemmin mainitusta THL:n tutkimuksesta (Kansallinen syntymäkohortti 1987), mutta itse en erillaisia tutkimukseen liittyviä artikkeleita ja seurantaraportteja lukeneena löydä yhtä yksiselitteistä tietoa köyhyyden perinnöllisyyden riskiprosenteista. Pikemminkin tutkimuksessa on puhuttu yleisestä huono-osaisuuden ylisukupolvistumisesta, jossa köyhyys on vain yksi osatekijä. Ja ”laman lastenkin” suhteen tutkimustieto ulottuu vain 25-ikävuoteen asti.

Tämä on ehkäpä osoitus siitä, että jopa laatumediassa työskentelevä kokenut ammattilaistoimittaja voi sortua joskus yleistyksiin tai pieniin ”oikaisuihin”. Se tuskin on asian kannalta kovin vaarallista, mutta ei maneerina anna hyvää kuvaa toimittajan läpinäkyvyydestä ja ammattimaisesta tiedonhausta. Tässä yleistä kiinnostusta ja yhteiskunnallista huolta herättäneessä artikkelissa lähdemerkinnät olisivat voineet ohjata lukijan pidemmälle lapsiperheköyhyyden tutkimukseen.

Sinänsä toimittajakin on inhimillinen olento. Tutkijoiden ja julkisen hallinnon virkamiesten kapulakieli ei aina tee selkokielisyyttä helpoksi. On vaikeaa tehdä tarinasta rytmillisesti hyvä ja kerronnallisesti selkeä, jos pelkkä tutkimuksen nimi on vaikkapa ”Suomi nuorten kasvuympäristönä – 25 vuoden seuranta vuonna 1987 Suomessa syntyneistä nuorista aikuisista.” Tutkimukseen on vaikea edes viitata lyhyesti ja ytimekkäästi.

HS: ”Suomessa on yli 100 000 köyhää lasta – kysyimme asiantuntijoilta, millä keinolla köyhyyttä voi vähentää”

(Vuorio J. & Mansikka O. 7.7.2016)

Koska Riikan tarina ja asiantuntija-artikkeli julkaistiin HS:ssa samoihin aikoihin, niiden on kaiketi tarkoitus täydentää toisiaan saman aiheen piirissä. Kolmen eri köyhyys-asiiantuntijan varsinaiset neuvot köyhyyden ehkäisemiseksi koskivat lähinnä yhteiskunnallista ja poliittista päätöksentekoa, mutta toisaalta asiantuntijat ruotivat myös lapsiperheköyhyyden syitä ja seurauksia yleisellä tasolla.

Vaikka asiantuntijoilla (Maria Ohisalo, Sakari Karvonen (THL) ja Esa Iivonen (MLL)) on köyhyydestä paljon sekä tietoa että näkemystä, jutun yhteiskunnallisesti puhuttelevat elementit jäävät kuitenkin valitettavan abstraktille tasolle. Ohjeet ”köyhyyden poistamiseksi” eivät koske tavallisia kansalaisia, joten lukijan on helppo ulkoistaa vastuu vaikkapa Arkadianmäelle tai Brysseliin. Esimerkiksi sosiaaliturvan ja sosiaalialan toimintamallien muutostarve ei välttämättä puhuttele lukijoita, joista varmasti moni on omalta osaltaankin tyytymätön poliittiseen päätöksentekoon ja julkisten palveluiden tasoon.

Yhdessä Riikan human interest -tyyppisen tarinan kanssa tämä asiantuntija-artikkeli toimii melko hyvin, mutta jää yksittäisenä artikkelina mielestäni liian teoreettiseksi ja puisevaksi.

MTV.fi: ” Likaiset ja nälkäiset lapset osa opettajien arkea – myös kesäloman vietoista puhuttava varoen”

(Kantomaa R. 16.8.2016)

Koulujen alkaessa syksyllä 2016 MTV tuotti aiheeseen liittyen muutamia juttuja, joista yksi koski suoraan köyhiä lapsiperheitä. Jutussa ainoana asiantuntijahaastateltavana on opettajien ammattijärjestön OAJ:n erityisasiantuntija Jaakko Salo.

Artikkeli sopisi paremmin julkaistavaksi opettajien omassa ammattilehdessä kuin valtakunnallisessa mediassa. Ongelma on näkökulma - artikkeli puhuttelee käsittääkseen suoraan opettajia, opettajan näkökulmasta. Oppilaiden ”köyhyysongelmasta” puhuttaessa Salo ottaa esiin sen, että ” opettajat joutuvat joskus tekemään jopa lastensuojeluilmoituksia, kun lapsen perushuoltoa ei saada vanhempien taholta kuntoon. Ilmoitukseen on aihetta esimerkiksi silloin, kun lapset tulevat kouluun likaisina tai he valittavat nälkää.”

Vanhempia syylistävä puhe aiheuttaa sen, että lapsiperheköyhyyttä käsitellään kapealla yksilön tasolla, ei yhteiskunnallisena ongelmana. Toimittaja Raija Kantomaa ei näytä ottavan huomioon niitä monin tavoin vaikeita tilanteita, joissa perheet elävät. Tuskin ainakaan kovin monen vanhemman intresseissä on laiminlyödä lastaan. Laiminlyöntejä varmasti tapahtuu, mutta niiden syyt ja seuraukset ovat moninaiset.

Lisäksi itse jäin pohtimaan lasten ”likaisuuden ja nälkäisyyden” inhimillisesti koskettavaa tasoa. Lapsi ei ole ikinä syyppää perheen taloudelliseen ahdinkoon tai muihin elämänhallinnallisiin haasteisiin. Miten tällainen leimaaminen ja sormella osoittelu vaikuttaa köyhien perheiden lasten elämään koulussa ja kaveripiirin keskellä? Valtamediassa julkaistu artikkeli on jo otsikkotasolla saattanut tavoittaa monta koulukiusaajaa.

Myös sosiaalisen median aggressiiviseen ja vahvasti arvotautuneeseen keskusteluun on tästä artikkelista saatu kenties ”käyttökelpoisia” lainauksia. Artikkelista välittyy tunne, että opettajat ovat kovilla, koska he joutuvat kouluissa välttelemään tiettyjä puheenaiheita (kuten kesäloman viettoa) tai tekemään peräti lastensuojeluilmoituksia. Huono-osaisista lapsista ja heidän vanhemmistaan annettu kuva on loukkaava ja näköalaton.

Koen, että toimittaja Kantomaan käsittelytapa ja näkökulma artikkelissa kaipaisi hitusen yhteiskunnallista vastuuta ja näkökulman laajennusta. Mistään suurista rikkomuksista tuskin on kyse. En kyseenalaista asiantuntijan antamia tietoja, mutta kaipaisin artikkeliin myös toista näkökulmaa, esimerkiksi juuri sellaisten lapsiperheiden vanhemmilta, joilla on vaikeuksia tarjota lapsilleen kesälomamatkoja tai edes perusturvaa.

Yle: ”Rikkaat rikastuvat, köyhät köyhtyvät? Väärin, tuloerot eivät kasva”

(Shauman P. 3.11.2016)

Toinen esimerkki yhden asiantuntijalausannon artikkelista pohjautuu Ylessä julkaistuun kansantaloustieteen professori Markus Jäntin näkemykseen siitä, etteivät tuloerot Suomessa ole muuttuneet 15 vuodessa. Tieto poikkeaa lapsiperheiden osalta suoraan THL:n tutkimuksen kanssa, jossa käy ilmi, että viidesosalla köyhimmistä lapsiperheistä tulot ovat viime vuosina laskeneet, vaikka yleinen tulotaso onkin noussut (Karvonen 2016, 18-19).

Lisäksi Jäntti mainitsee artikkelissa yksinhuoltajaäitien taloudellisesti vaikeutuneen aseman. Kuitenkin edellä mainitussa THL:n tutkimuksessa todetaan, että yksinhuoltajaäitien perinteisesti heikko taloudellinen asema on vuodesta 2007 vuoteen 2014 hieman tasoittunut (Karvonen 2016, 17-18). Tämä johtuu tutkijoiden Salmi ja Karvonen mukaan siitä, ettei yksinhuoltajakorotuksia ole viime vuosina leikattu suhteessa muuhun perusturvaan.

Muutkin mediat ovat uutisoineet syksyn 2016 jälkeen Yle:n tavoin positiivisesti Suomen taloustilanteesta (esimerkiksi Helsingin Sanomat 7.3.2017 ”Suomalaisilla menee yllättävän hyvin”). Tilastokeskuksen mukaan köyhyyden ja syrjäytymisen riski onkin Suomessa verrattain pieni. Kansainvälisesti vertailukelpoiset ja EU-direktiivien mukaiset yleiset tulotasotilastot voivat johtaa toimittajaa myös siihen johtopäätökseen, ettei lapsiperheköyhyys ole todellinen ongelma Suomessa.

Tilastotiedon painopisteiden lisäksi kansantaloustieteen professorilla voi olla varsin erilainen näkemys köyhyysongelmasta kuin vaikkapa hyvinvointisosiologian professorilla tai köyhyystutkijalla. Toisin sanoen toimittaja voi asiantuntijalähteen valinnalla vaikuttaa siihen, puhutaanko jutussa köyhyydestä suomalaisen yhteiskunnan ongelmana vai Jäntin

tapaan ”muualta maailmasta lainattuna huolena”. Kumpaakaan tietoa ei voi tyrmätä yksiselitteisen vääräksi. Kyse on pikemminkin perspektiivistä.

HS: Köyhyyskysely ”HS:n lukijat kertovat, millaista on köyhän elämä”

(Aalto M. 31.10.2016)

Kun Helsingin Sanomat syksyllä 2016 järjesti kyselyn köyhyydestä, vastauksia tuli 130. Tämä on hyvä esimerkki ison mediatalon resursseista ja osin myös tavoittavuudesta. Vastaukset julkaistiin nimettöminä, koska tämä oli vastaajien enemmistön toive.

Toimittaja Maija Aalto jaotteli vastaukset erilaisten teemojen mukaan: yksinäisyys, kitkutaminen, nälkä, epävarmuus, epätoivo, toivo. Lopussa sosiaali- ja terveystieteiden professori Juho Saari kommentoi lukijoiden tarinoita ja tiivistä niiden keskeistä sanomaa.

Lukijoiden omat tuoreet kommentit antavat erilaisia näkökulmia köyhyyden kokemuksiin. Vaikutus on varmasti havahduttava ja tehokas, mutta ei tarjoa köyhyydestä sen syvällisempää tutkimus- tai kokemustietoa tai analyysia. Nämä toimittajan valmiiksi referoimat kommentit ovat kuitenkin helppo lähde myös muille köyhyydestä kirjoittaville toimittajille.

Artikkeli keräsi netissä maaliskuuhun 2017 mennessä 141 kommenttia. Ne kertovat omaa kieltään yleisesti negatiivisesta asenneilmapiiristä:

”Otsikko on harvinaisen typerä. Parempi kertoa köyhyydestä jonkun perheen osalta. Uppoaa paremmin kuin fraasit. Eikä silloinkaan kannata ottaa esimerkiksi perhettä jossa on koira ja kissa ja niin lihava äiti ettei sohvalle mahdu. Silloin on vaikeaa uskoa nälästä olemisesta.” (Seul 31.10.2016)

”Kas, sosiaalipornoa heti aamutuimaan. Mieluummin lukisin asia uutisia.” (al Orens 31.10.2016)

Mainittakoon vielä, että HS on tehnyt lukijoilleen köyhyyskyselyitä aiempinakin vuosina. Mielenkiintoista onkin, että edellisen vuoden 2015 HS:n teettämän köyhyyskyselyn kommentteissa (374 kappaletta) yhteiskunnallinen huoli nousi ehkä hivenen paremmin esiin:

”... Köyhien halveksiminen on varakkaan väen henkinen itsepuolustuskeino. Sillä kovetaan tunteet, jotta voisi nauttia ilman syyllisyyttä omasta hyvinvoinnista.” (Kari Häkkinen 20.12.2015)

”Luokkayhteiskunta, tässä ja nyt.” (Kalle_Anka 20.12.2015)

Useat mediat joutuivat pakolaisiin liittyvän vihapuheen karsimiseksi sulkemaan keskustelupalstojaan syksyllä 2015. Silti köyhyyskyselyn palautteet vaikuttivat tuolloin yleisesti maltillisemmilta kuin vuotta myöhemmin. Tämä kertoo omaa kieltään yleisen asenneilmapiirin kiristymisestä edelleen vuonna 2016.

5 Johtopäätökset – viisi vinkkiä köyhän lapsiperheen kohtaamiseen

Opinnäytetyön nimen ja tämän osion tarkoitus ei ole neuvoa toimittajaopiskelijoita ”kohtaamaan köyhiä”. Seuraavien vinkkien kautta pyrin pikemminkin tarjoamaan erilaisia näkökulmia siihen, mitä olen oppinut tutkimustiedosta, toimittajan haastattelusta, mediasta ja omista kokemuksistani:

- Journalistin ohjeet
- Oma eettinen harkinta ja vastuu
- Kärsivällisyyttä ja ennakointia haastateltavien hakuun
- Katso kulissien taakse, ota selvää ja arvioi
- Omalla persoonalla, tilanteen mukaan

Uskon vahvasti ettei lapsiperheköyhyydestä aiheena ole olemassa kovin yksiselitteistä ja ehdotonta tietoa. Tässä opinnäytetyössä kokemuksellisen tiedon ja ”vinkkien” esittely on tästä syystä varmastikin puutteellista, ja kaipaisi alati täydennystä. Siksi havainnot ja vinkit onkin tehty juuri tässä tilanteessa ja niiden kehitystarpeiden kannalta, jotka itse olen viestinnän noviisina kohdannut.

5.1 Journalistin Ohjeet

Ehdottomana ykkösenä lapsiperheköyhyydestä kirjoittavalle toimittajalle ovat Journalistin ohjeet (2014). Varsinkin linjaukset yksityisen ja julkisen välillä on tiedostettava, kun tehdään juttuja alaikäisistä tai muuten heikommassa sosiaalisessa asemassa olevista. Juridisesti lapsilla on korosteinen yksityisyydensuoja, mutta korosteinen suoja koskee myös esimerkiksi monien erityisryhmien edustajia.

”Jokaisen ihmisarvoa on kunnioitettava. Etnistä alkuperää, kansallisuutta, sukupuolta, seksuaalista suuntautumista, vakaumusta tai näihin verrattavaa ominaisuutta ei pidä tuoda esiin asiaankuulumattomasti tai halventavasti.” (kohta 26, Journalistin ohjeet)

Ihmisarvon kunnioittaminen kuulostaa varmasti valveutuneen toimittajan korvissa itsensänselvyydeltä. Termi ”richsplaining” on kuitenkin salakavala. Vain kärjekkäimmät kannanotot päätyvät Julkisen Sanan Neuvoston käsiteltäviksi. Tuskin monikaan hyväosainen neuvoja tarkoittaa suoranaisesti pahaa. Hyväosaiselle on vain joskus tärkeää osoittaa, että ”hän hallitsee köyhäilyinkin köyhää paremmin.” Oman paremmuuden korostamisessa on se huono puoli, että se yleensä tarkoittaa toisen huonommuutta.

Mediapöytäkirjoissa tuli esiin, että ”richsplainingiin” syyllistyvät joskus niin asiantuntija-haastateltavat kuin toimittajatkin. Omien lähtökohtien ja asenteiden tiedostaminen lisää

toimittajan läpinäkyvyyttä, ja ammattitaitoa. Henkilökohtaisella tasolla tämä mahdollistaa kehityksen ennakkoluulottomampaan ja avarakatseisempaan suuntaan.

5.2 Oma eettinen harkinta ja vastuu

Lakien ja toimittajan ammatilliseen itsesääntelyyn perustuvien journalististen ohjeiden lisäksi pyrin tässä työssä painottamaan toimittajan oman eettisen harkinnan merkitystä erityisryhmiä kohdatessa, ei vain julkaistujen juttujen sisällössä. Tämä tuli esiin myös MediaMaanantai -tapahtumassa 21.11.2016, jossa käsiteltiin mediaetiikkaa toimittajan sisäistäminä periaatteina, ei ulkoisten sääntöjen noudattamisena (Grundström E. 21.11.2016). Kiveen kirjoitetut ohjeet voivat säädellä ulkoisia toimintatapoja, mutta vasta ohjeiden sisäistäminen tunnetasolla takaa syvällisellä tasolla eettisen toimintamallin.

Kun eettisesti tiedostava toimittaja huomioi oman ammatillisen vastuunsa ja kohtelee aiheitaan ja kohtaamiaan ihmisiä lähtökohtaisella kunnioituksella, perusta on jo kunnossa. Silti vastaan voi tulla tilanteita, joissa oikeudenmukaisuuden taju ja tilanteen lukutaito ovat koetuksella. Uskon kuitenkin, että pelkkä haasteiden tiedostaminen henkilökohtaisella tasolla vahvistaa toimittajan omaa ammatillista selkärankaa ja helpottaa erilaisissa tilanteissa toimimista.

Tässä opinnäytetyössä käy ilmi että joka kymmenes suomalaislapsi kuuluu vähävaraiseen perheeseen. Köyhillä perheillä, varsinkin lapsilla, on erittäin rajalliset mahdollisuudet vaikuttaa tilanteeseensa. Monilla heistä on kokemus siitä, ettei heitä kuulla, tai ettei heillä ole itsellään keinoja ratkaista perheittensä ongelmia. Tällaisten lasten tai perheitten kohtaamisessa toimittajalla on suuri vastuu. Toimittajan kanssa puhuminen voi olla vähävaraisen perheen jäsenelle ensimmäinen tai ainoa mahdollisuus saada äänensä kuuluviin, ja kertoa esimerkiksi siitä, miten yhteiskunnan heikentämät tuet ovat vaikeuttaneet arjen keskeillä selviytymistä.

Omien haastattelukokemukseni ja toimittaja Maija Aallon kertoman perusteella henkilökohtaisista haasteista toimittajalle puhuminen ei ole helppoa. Tilanteeseen voi liittyä haastateltavan epäonnistumisen, ahdistuksen tai häpeän tunteita. Pelko julkisesta ”köyhäksi tunnustautumisesta” ei ole ehkä ainoa pelko. Jännittävää on myös toimittajan kohtaaminen, se miten toimittaja ottaa annetut tiedot vastaan, millaisia lisäkysymyksiä toimittaja esittää, ja millaisen jutun toimittaja lopulta tekee.

Hyvä synnyttää hyvää. Mitä enemmän mediassa käsitellään lapsiperheköyhyyttä vakavana yhteiskunnallisena ongelmana, ilman populistista otetta tai arvoasetelmia, sitä helpom-

paa köyhän lapsiperheen jäsenen on suostua mediaan haastateltavaksi, tai kertoa epäkohdista sosiaalisessa mediassa. Yksikin 7päivää-lehdessä julkaistu sensaationhakuinen ja ongelmilla mässäilevä tarina voi estää monia perheitä tuomasta asioitaan julkisuudessa. Toisaalta positiivisella ja eettisellä otteella vähävaraisista kirjoitettu juttu voi rohkaista muitakin puhumaan julkisuudessa lapsiperheköyhyyden aiheuttamista epäkohdista. Tämä tulee esiin esimerkiksi Helsingin Sanomien köyhyyskirjoittelun laadussa.

Henkilötasolla jokaisella toimittajalla on mahdollisuus profiloitua eettisesti toimivaksi, yhteiskunnallisesti valveutuneeksi ja vähävaraisten tai muiden erityisryhmien haasteet tiedostavaksi toimittajaksi. Haastattelutilanne voi helpottaa, jos ”hyvin tarkoituksin” varustettu toimittaja voi jakaa haastateltavalle sen tiedon, ettei ”tässä jutussa tuomita, syyllistetä tai aseteta ketään huonoon valoon”. Pelkästään ikävältä tuntuva tai asetelmallinen haastattelutilanne voi vahvistaa haastateltavan kokemusta siitä, ettei huono-osaisille anneta todellista suunvuoroa mediassa.

5.3 Kärsivällisyyttä ja ennakkointia haastateltavien hakuun

Toimittaja Maija Aalto kertoi, että HS:lle tulee joskus haastateltavia omasta takaa. Henkilöt siis itse ilmoittautuvat HS-toimitukselle haastateltaviksi. Itse olin lähtökohtaisesti työharjoittelussani onnekas siksikin, että työnantajani maine järjestötoimijana on hyvä; haastateltavien oli varmasti helppo luottaa siihen, että heidän tietojaan käsiteltiin luottamuksellisesti ja haastattelut tehtäisiin ”hyvässä hengessä, hyvän asian puolesta”.

Useimmat toimittajat eivät ole näin onnekkaita. Isoissa toimituksissa toimituksen omista kontakteistakin on varmasti apua, mutta pienissä toimituksissa tai freelance-työssä toimiville haastateltavien haku voi olla hyvin haasteellista. Haastateltavien haku esimerkiksi alan järjestöjen kautta on mielestäni hyvä käytäntö, koska tällöin on helpompaa todentaa se, että haastateltava varmasti kuuluu tiettyyn kohderyhmään. Prosessiin kannattaa kuitenkin varata aikaa ja kärsivällisyyttä.

Sosiaalisella alalla, salassapitovelvollisten viranomaisten tai järjestötoimijoiden epäluulo toimittajia kohtaan on usein perusteltua. Tilanteissa punnitaan varmasti myös toimittajan ammattitaitoa ja asennetta, hänen edustamansa median luotettavuutta, jutun aihetta ja käsittelytapaa. Ne diakonit tai sosiaalialan ammattilaiset, joille esitin haastattelupyyntöni, halusivat tietää tarkoin missä yhteydessä ja miten haastattelut toteutettaisiin.

Samanaikaisesti haastateltavia hakiessa on tärkeää ennakoida. Jos tai kun haastateltava viimein löytyy, miten annetut tiedot tulisi todentaa? Onko haastateltavan avoin henkilöllisyys jutun kannalta oleellista?

Köyhyysuutisoinnin poiminnoissa toin esiin sen, miten ilman kokemushaastateltavia tuotettu asiantuntijajuttu voi johtaa lukijan harhaan. Se voi jäädä abstraktiksi tai vieraannuttaa lukijan aiheesta. Toisaalta hyväkin henkilöjuttu yhdestä köyhästä perheestä voi antaa kaupan kuvan yhteiskunnallisen ongelman laajuudesta. Toimittaja Maija Aallon kertoman perusteella juttuun valitut tiedot voivat vaarantaa haastateltavan yksityisyydensuojan, tai asettaa hänet julkisesti kyseenalaiseen valoon.

Hyvän ”köyhyysjutun” tekeminen on prosessi, jossa toimittajalla ei ole varaa herpaantua hetkeksikään. Karkeasti sanoen toimittajalla on pelissä korkeintaan maine ja työpaikka, haastateltavalla ja hänen perheellään kyse voi olla elämän ja kuoleman kysymyksistä.

Toimittaja voi perustella henkilöllisyyden paljastavan jutun tekemisen tarvetta sillä, että se helpottaa julkista keskustelua yhteiskunnallisista epäkohdista. Heikosti pärjäävät voivat juttua lukiessaan havahtua siihen, etteivät ole ongelmiensa kanssa yksin. Tällöin henkilökohtaisesta häpeästä voi seurata jopa yhteiskunnallinen tiedostavuus. Se voi vahvistaa muiden vaikeassa tilanteessa elävien yhteisöllisyyden ja kuulluksi tulemisen kokemuksia. Paremmiin pärjäävillä taas on mahdollisuus havahtua siihen, että ongelmat ovat totta, vaikka ne eivät vaikutakaan suoraan omaan elämään.

Kun vaikkapa tukijärjestelmien puutteista kertovassa jutussa omista kokemuksistaan kertoo samassa kaupungissa asuva työtön isä, lukijan on helpompi käsittää poliittisen päätöksenteon vaikutuksia perheisiin. Yksittäistapauksissa lukija voi jopa havahtua tarjoamaan haastateltavalle konkreettista apua (kuten Maija Aalto kertoi). Tällainen lukijareaktio tuottaa varmasti myös toimittajalle mielihyvää.

Kuitenkin, kun valveutunut toimittaja tietää, että omilla kasvoillaan köyhyydestä kertova ”kokemushaastateltava” voi joutua julkisissa palautekeskusteluissa julmankin henkilökohtaisen hyökkäyksen uhriksi (Aalto M. 2.3.2017), haastatteluun tuskin kannattaa painostaa ketään. Pikemminkin toimittajan olisi hyvä varmistaa erikseen, että haastateltava on varmasti tietoinen epäasiallisen huomion riskeistä suostuessaan haastatteluun. ”Riikan tarina” mediaseurannan esimerkkinä osoittaa, että myös päätös toteuttaa haastattelu nimettömänä voi olla hyvä päätös. Siten jutussa voidaan tuoda esiin sellaisiakin arkaluontoisia mutta arvokkaita tietoja ja näkökulmia, joita ei olisi ehkä mahdollista käsitellä avoimen henkilöllisyyden kautta.

Julkisen keskustelun aggressiivisuus on yllättänyt kokeneitakin media-ammattilaisia, joten ei voida olettaa haastateltavan ymmärtävän nykyisen mediaympäristön toimintatapoja. Toimittaja Aallon kertoma osoittaa, ettei toimittaja voi avoimessa verkkoympäristössä suojella sitä haastateltavaa, joka kertoo omilla kasvoillaan omasta henkilökohtaisesta tilanteestaan. Toimittajan on kartoitettava riskit aina etukäteen, ennen jutun julkaisua.

5.4 Kurkista pinnan alle, ota selvää ja arvioi

Tutkimuksen mukaan (esimerkiksi Ohisalo 2013) ne vähävaraiset perheet, jotka haluavat kertoa taloudellisten haasteittensa syistä ja seurauksista julkisuudessa, eivät edusta kaikista huono-osaisinta ihmisjoukkoa. Itselleni jäi työharjoittelun osalta subjektiivinen tunne siitä, että parhaimmat (hyödyllisimmät tai havainnollisimmat) tarinat jäävät kuulematta.

Rinnastan tämän esimerkiksi liikenneonnettomuustilanteeseen, jossa se, joka eniten huu-taa, ei välttämättä ole suurimmassa vaarassa. Ensiapukoulutuksessa neuvotaankin kartoittamaan onnettomuuspaikalta ensimmäiseksi ne, jotka makaavat hiljaa eivätkä voi huu-taa tai pyytää apua. Heillä voi olla akuutti riski sydänpysähdykseen tai hengityskatkokseen, kun apua äänekkäästi vaativa henkilö ei nähtävästi tällaisessa vaarassa ole.

Jos toimittaja siis astuu ”onnettomuuspaikalle” vähävaraisten perheiden pariin, hän ehkä haluaa kartoittaa ensimmäiseksi ne perheet ja tilanteet, joissa hätä kenties on suurin. Esimerkiksi pikkulapsiperheissä pienet perheenjäsenet voivat ehkä näennäisesti hyvin, mutta heidän syrjäytymisriskinsä on tilastollisesti suurin, ja köyhyyden seuraukset ulottuvat aikuisikään asti (Salmi 2016). Myös akuutisti taloudellisia haasteita (esimerkiksi työttömyyden tai sairauden takia) kokenut perhe voi reagoida kriisiin näkyvästi, mutta tilanne voi olla paremmin hallinnassa (yleinen pärjäämisen kokemus) kuin pitkään äärimmäisessä niukkuudessa eläneellä perheellä, jolle taloudellisesta ahdingosta on tullut arkipäivää.

Yksi haaste köyhien lapsiperheiden kartoittamisessa on myös nykyinen viestintäkulttuuri, jossa julkisuus on joskus itseisarvo. Joillakin henkilöillä on lähtökohtainen halu hakea julkisuutta kokemuksilleen, jotka eivät välttämättä edes liity suoraan vähävaraisuuteen.

Edellä mainitut esimerkit voivat tulla toimittajaa vastaan, jos haastateltavia haetaan avoimella haulla vaikkapa sosiaalisesta mediasta. Kun vähävaraisuuden määritelmä useimpien pohjautuu haastateltavan subjektiiviseen kokemukseen, toimittajan täytyy pitää havainnointiaistimensa valppaina. Maija Aalto mainitsi toimittajan mahdollisuudesta tutkia haastateltavan aikuisen suostumuksella esimerkiksi julkisen hallinnon tukipäätöksiä. Näin

haastateltavan kertomaa voisi mahdollisuuksien mukaan todentaa. Käytännössä tämä on varmasti haasteellista. Jos kyse on henkilön tai perheen taloudellisesta selviytymisestä, pärjäämiseen liittyvät konkreettisten viranomaispäätösten ja tiliotteiden lisäksi muun muassa läheistuverkko ja kolmannelta sektorilta saatu apu. Pelkästään aineellista hyvinvointia voi olla vaikeaa kartoittaa pitävästi tai yksiselitteisesti. Sosiaalisen pääoman tai köyhyyskokemuksen todentaminen perustuu lopulta aina siihen, mitä haastateltava itse kertoo.

Itselläni ei lyhyen työharjoittelun puitteissa ollut mahdollisuutta penkoa kontaktieni ”köyhyyskokemuksia” laajemmin, mutta työ olisi varmasti mielenkiintoinen yhteiskunnallisesti ja psykologisesti valveutuneelle toimittajalle, joka uskaltaisi hakea vastauksia sieltä, mistä ne eivät ole helposti haettavissa.

5.5 Omalla persoonalla, tilanteen mukaan

Toimittajalta ei voi edellyttää täydellistä tilanteen hallintaa, mutta on selvää, että erityisryhmiin kuuluva haastateltava tulee kohdata eri tavoin kuin vaikkapa huippupoliitikko, jolta pitäisi saada vaalien alla vastauksia kiperiin kysymyksiin. Omien vahvuuksien tiedostaminen on toimittajalle tärkeää. Tinkimätön ja aggressiivisesti kyseenalaistava ote on varmasti esimerkiksi monelle politiikan toimittajalle elinehto, mutta kun edessä on vaikkapa laiminlyönnejä kokenut lapsi, hyökkäävä ote tuntuisi epäinhimilliseltä.

Koen, että Maija Aallon (Aalto M. 2.3.2016) haastattelussaan mainitseman kuuntelevan ja pehmeän linjan etuja ei aina tuoda esiin Haaga-Helian toimittajakoulutuksessa. Juttujen tehtävänannoissa ja arvosteluissa korostetaan journalistisen työn korkeaa kriittisyyden periaatetta, ja esimerkiksi minua on erityisryhmistä kirjoitettaessa moitittu liiallisesta kiltteydestä. Tehdessäni esimerkiksi juttua syrjäytymisvaarassa olevien nuorten sirkustoitinnasta mietin kriittistä lähestymistapaa käytännön tasolla. Olisiko ehkä pitänyt uhrata jutussa arvokasta tekstiä asiantuntijatiekille, jonka mukaan puolet sirkustoitintaan osallistuvista nuorista kärsii niin vakavista elämänhallinnan ongelmista, päihteistä tai mielenterveysongelmista, ”ettei niistä ikinä tule kunnollisia veronmaksajia”?

Näkökulman painopiste on usein riippuvainen toimittajasta. Jos puolet nuorista syrjäytyy tukitoimista huolimatta, tarkoittaako se että puolet hyötyy niistä? Esimerkiksi köyhistä lapsiperheistä kirjoittaessa yksi ääripää ovat tilastolliset ”kylmät faktat”, jotka tulevat esiin esimerkiksi huono-osaisuuden ylisukupolvistumista koskevassa tutkimuksessa ja joskus myös asiantuntijalausunnoissa. Toinen ääripää on eettinen palo, joka uhkaa joskus näkyä valmiissa kirjoituksessa löysänä sentimentaalisuutena tai jopa ”sosiaalipornona”.

Itse olen tietoisesti valinnut pehmeän käsittelytavan niissä jutuissa, jotka koskevat esimerkiksi vähävaraisia perheitä tai lapsia. Valinta liittyy vaikeammin määriteltävään ”sydämen ääneen”, sosiaaliseen vastuuseen ja omaan eettiseen koodistooni, jota pyrin toimittajana noudattamaan. Tämä ei mielestäni vähennä kriittisyyden ja läpinäkyvyyden periaatetta. Se vain tuntuu ja näkyy lopputuotoksessa hieman eri tavoin.

Uskon, että objektiivisen datan ja eettisen palon väliin on löydettävissä tapauskohtainen, journalistisesti laadukas ratkaisu. Mediaseurannan esimerkeissä ”Riikan” tarina on mielestäni pitkälti sellainen.

Yleistysten ja stereotyyppien välttäminen on toimittajille elinehto. Metodi-osiossa mainittu tietoinen ”pyllylleen lentämisen taito” on itselleni käytännössä toimiva tapa kehittää näkökulmaa avarakatseisemmaksi ja monitasoisemmaksi. Uudelle altistuminen tai epämukavuusalueella toimiminen on jatkuva haaste. Ammattitoimittajalla ”pyllylleen lentämisen taito” kulkee varmasti yhdessä jatkuvan ja monipuolisen tiedonhankinnan rinnalla siten, että vaikka toimittaja luottaa laadukkaaseen tutkimustietoon, hän on valmistautunut ottamaan kentällä vastaan myös tyystin aiemmasta poikkeavaa tietoa.

Ja tähdennetään vielä, että oman kokemukseni kautta ”pyllylleen lentämisen taito” on arvokas asia. Väärässä olemisessä ei ole mitään noloa tai ikävää - päinvastoin. Yllättyminen on aina mahdollisuus haastaa itsensä, kehittyä ja oppia uutta. Järkähtämättömät oikeassa olijat ovat mielestäni tylsiä ihmisiä ja huonoja toimittajia.

6 Arviointi

6.1 Työn arviointi

Koen, että suomalainen lapsiperheköyhyys on yksi niistä aiheista, joista jokaisen toimittajan olisi hyvä tietää jotakin. Silti yritys karsia laajaa tutkimustietoa suppeamman aihepiirin ympärille (miten toimittaja kohtaa köyhän lapsiperheen) tuntui haastavalta. Pyrkimykseni tarjota lapsiperheköyhyydestä jonkinlainen yleisnäkemys saattoi jättää työn teoriaosuuden liian laajaksi tai vaikeasti hahmoteltavaksi arvokkaiden yksityiskohtien kustannuksella.

Uskon kuitenkin että työ tarjoaa toimittajaopiskelijoille sekä tietoa lapsiperheköyhyyden tiimoilta, että kokemuksellisia havaintoja siitä, mitä toimittajan tulisi ottaa huomioon vähävaraisia lapsiperheitä kohdatessa ja heistä kirjoittaessa.

Uskon että hyvin erilaisissakin mediaympäristöissä ja erilaisten juttuaiheitten parissa työskentelevät toimittajat törmäävät aiheeseen. Sensori lapsiperheköyhyyden syiden ja seurauksien havaitsemiselle täytyy vain pitää auki. Toivon että työ herättää toimittajaopiskelijat käytännön työssään huomaamaan niitä epäkohtia, joita lapsiperheköyhyys aiheuttaa, ja ehkä tekemään myös omia pelottomia lisäselvityksiään laajan aiheen alla.

Työssä on huomattava, että oma kokemukseni vähävaraisten perheitten kohtaamisesta toimittajana on verrattain pieni ja vaatimaton. Työn tarkoitus ei ole analysoida lapsiperheköyhyyden sosiologiaa tai mediakäsittelyä laajemmin, eikä se tarjoa ylemmydentuntoisia neuvoja, ehdottomia totuuksia tai edes uutta tutkimustietoa. Työn lähtökohtana ovat subjektiiviset havainnot sellaiselta toimittajaopiskelijalta, joka kokee aiheen moninaisten inhimillisten ulottuvuuksien edessä suurta nöyryyttä ja yhteiskunnallista vastuuta.

6.2 Prosessin arviointi

Opinnäytetyö oli mielenkiintoinen ja monella tasolla avartava prosessi, jonka kautta tulivat esiin sekä yhden yhteiskunnallisen ilmiön laajuus että omat vahvuuteni ja heikkouteni. Olen taipuvainen rönsyilevään ilmaisuun. Tässä tapauksessa lapsiperheköyhyyden tutkiminen johti minut esimerkiksi lainsäädännön ja mediaosallisuuden pohtimiseen. Toisaalta kiinnostavan aihepiirin ympärille löytyi monia muitakin kokonaisuuksia, joista olisi aineksia vaikka erillisiin opinnäytetöihin, mutta jotka oli tästä työstä karsittava pois.

Yksi mielenkiintoinen kokonaisuus oli termi ”richsplaining”, josta voisi hyvin toteuttaa erillisen media-analyysin. Niin salakavalasti se on ujuttautunut esimerkiksi joihinkin köyhyyttä koskeviin poliittisiin lausuntoihin tai asiantuntija-artikkeleihin. Itsekin olen havainnut syyllis-

tyneeni joskus ”richsplainingiin”, jopa tämän prosessin sisällä. Se harmittaa ja nolottaakin, mutta on toisaalta antanut minulle upean tilaisuuden ”lentää pyllylleni” eli yllättyä isosti.

Yksi iso haaste koko prosessin ajan on ollut yleistysten välttäminen. Se haaste on varmasti myös monista muista erityisryhmistä kirjoittavalla toimittajalla. Stereotyyppien ja ennakkoluulojen näkyväksi tekeminen on - ainakin minulle - osa omaa ammatillista läpinäkyvyyden pyrkimystä.

En osaa tässä vaiheessa sanoa, miten opinnäytetyö ohjaa minua ammatillisesti. Yhteiskunnallisesti ja poliittisestikin aihe aktivoi minut. Köyhyyskirjoittelua ja sosiaalisten epäkohtien käsittelyä mediassa tulen seuraamaan jatkossakin erityisellä mielenkiinnolla.

7 Lähteet

7 päivää -lehti 17.8.2016. Vuokranantaja raivostui Toni Niemiselle maksamattomista vuokrasta: menetti kotinsa! Artikkelin luettavissa: <https://www.seiska.fi/Uutiset/Vuokranantaja-raivostui-Toni-Niemiselle-maksamattomista-vuokrasta-menetti-kotinsa/1111033>

Aalto M. 2.3.2017. Helsingin Sanomat. Toimeentulotuen asiakkaat kertovat HS:lle ahdingostaan: Vuokra maksamatta, ruoka loppunut, lääkkeisiin ei ole rahaa. Artikkelin luettavissa: <http://www.hs.fi/kaupunki/art-2000005109831.html> Luettu 2.3.2017

Aalto M. 31.10.2016. Helsingin Sanomat. HS:n lukijat kertovat, millaista on köyhän elämä. Köyhyyskysely luettavissa: <http://www.hs.fi/kaupunki/a1477799578538> Luettu 11/2016

Aalto M. 6.10.2016 Helsingin Sanomat. ”Poimi köyhä puolukoita – etuoikeutettujen neuvot satuttavat” Kolumni luettavissa: <http://www.hs.fi/paivanlehti/elama/Poimi+k%C3%B6yh%C3%A4+puolukoita++etuoikeutettujen+neuvot+satuttavat/a1475717466854?src=haku&ref=arkisto%2F> Luettu 10/2016.

Aalto M. Maaliskuu 2017. Toimittaja. Helsingin Sanomat. Sähköpostihaastattelu.

Ahlqvist K. & Okkonen K. 2011. EU, tilastot ja köyhyyspolitiikka. Tilastokeskus. Luettavissa: http://www.stat.fi/artikkelit/2011/art_2011-09-26_009.html?s=0

Facebook ”Halparuokahaaste” syyskuu 2016. Sivusto luettavissa: https://www.facebook.com/events/166555510447427/?active_tab=discussion

Helsingin Sanomat, mielipideosasto:

- ”Laura” 6.8.2016. Kaikki köyhät eivät syrjäydy. Luettavissa <http://www.hs.fi/mielipide/art-2000002914450.html>
- Katro A. 2.8.2016. Terveelliset elämäntavat eivät ole rahasta kiinni. Luettavissa: <http://www.hs.fi/mielipide/art-2000002913709.html>

Herkman J. & Vainikka E. 2012. Uudet lukemisyhteisöt, uudet lukutavat. Tampereen Yliopisto. Luettavissa <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-8961-7> Luettu 10/2015.

Huhtanen E. Lasten mediamaailma pähkinänkuoressa 2016. Mediakasvatusseura. <http://www.mediakasvatus.fi/wp-content/uploads/2016/12/Lasten-mediamaailma-pahkinankuoressa.pdf> Luettu 1/2017.

Hymy 17.10.2016. Katri Sorsalle sataa paskamyrskyä niskaan: Lapset eivät ole vähäraisten oikeus! Artikkelin luettavissa: <https://hymy.fi/uutiset/katri-sorsalle-sataa-paskamyrsky-niskaan-lapset-eivat-vahavaraisten-oikeus/>

livonen E. 10.3.2016. Köyhyys satuttaa lasta -tietoaaineisto. Lapsiperheköyhyyden pysäyttämiseksi perustettu vetoamus Suomen eduskunnalle. Tietoaaineisto luettavissa:

https://www.lapsenoikeudet.fi/wp-content/uploads/Koyhyys_satuttaa_lasta.pdf

Journalistin ohjeet 2014. Luettavissa: http://www.jsn.fi/journalistin_ohjeet/

Järvinen A. 11.2.2015. Tiedote Euroopan Neuvoston sosiaalisten oikeuksien komitean päätöksestä. European Anti Poverty Network Finland. Tiedote luettavissa:

<http://www.eapn.fi/sosiaalisten-oikeuksien-komitea-pitaa-suomen-vahimmaisturvantasoa-riittamattomana/> Luettu 11/2016.

Kansallinen syntymäkohortti 1987. 23.3.2017. Terveystieteiden tutkimuskeskus ja hyvinvoinnin laitos. Luettavissa: <https://www.thl.fi/fi/tutkimus-ja-asiantuntijatyo/hankkeet-ja-ohjelmat/kansallinen-syntymakohortti-1987> Luettu 10/2016

Kantomaa R. 16.8.2016. MTV.fi. Likaiset ja nälkäiset lapset osa opettajien arkea – myös kesäloman vietosta puhuttava varoen. Artikkeliluettavissa:

<http://www.mtv.fi/uutiset/kotimaa/artikkeli/likaiset-ja-nalkaiset-lapset-osa-opettajien-arkea-myos-kesaloman-vietosta-puhuttava-varoen/6029106>

Karvonen S. & Salmi M. 2016. Lapsiköyhyys Suomessa 2010-luvulla. THL. Luettavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-742-8>

Kinnunen H. & Mäki-Fränki P. Suomen Pankin analyysi 2016. Pitkittynyt taantuma heikentää nuorten sukupolvien asemaa Suomessa. Luettavissa:

<http://www.eurojatalous.fi/fi/2016/artikkelit/pitkittynyt-taantuma-heikentaa-nuorten-sukupolvien-asemaa-suomessa/> Luettu 12/2016

MediaMaanantai tilaisuudet Päivälehdessä museossa syksyllä 2016

- 21.11.2016 Aihe: Mihin Julkisen Sanan Neuvostoa tarvitaan? Grundström E. ja Paloranta P. / JSN sekä Turkkila M. / Perussuomalainen -lehti
- 26.9.2016 Aihe: Kuinka somekohu syntyy? Valkonen S. / MLL ja 3 nuorta panelistia Nuorten ääni -toimituksesta

Meriläinen R. 16.8.2016. "Meidän hyväosaisten on turha väittää, että kaikilla on elämässä samat mahdollisuudet" Kolumni luettavissa: <http://www.hs.fi/elama/art-2000002916187.html> Luettu 10/2016

Ohisalo M. & Saari J. Kuka seisoo leipäjonoissa -tutkimus 2014. Kunnallissalalan kehittämissäätiö. Julkaisu ladattavissa: <http://kaks.fi/julkaisut/kuka-seisoo-leipajonossa> Luettu 10/2016.

Pelastakaa Lapset 2015. Lapsen ääni 2015-raportti lasten kokemuksista köyhyydestä ja osallisuudesta. Luettavissa: <https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/frantic/pelastakaaalapset/2015/10/13132140/Lapsen-%C3%A4%C3%A4ni-raportti-SUOMI.pdf>) Luettu 10/2016.

Ristikari T., Törmäkangas L., Lappi A., Haapakorva P., Kiilakoski T., Merikukka M., Hautakoski A., Pekkarinen E. & Gissler M. Raportti 9/2016. Suomi nuorten kasvu ympäristönä – 25 vuoden seuranta vuonna 1987 Suomessa syntyneistä nuorista aikuisista. THL. Luettavissa <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-671-1>. Luettu 11/2016

Salmi M. & Karvonen S. THL-tiedote 2016. Luettavissa: <https://www.thl.fi/fi/-/lapsiperheiden-lisaantyyva-koyhyys-on-riski-hyvinvoinnille> Luettu 1/2017

Schauman P. (suom. Karismo A.) 3.11.2016. Yle. Rikkaat rikastuvat, köyhät köyhtyvät? Väärin, tuloerot eivät kasva. Artikkelin luettavissa: <http://yle.fi/uutiset/3-9268526>

Suomi24.fi keskustelupalsta. Esimerkkikommentit luettavissa:

- <http://keskustelu.suomi24.fi/t/14412695/ruoka-avustukset-vain-65v-tayttaneille>
- <http://keskustelu.suomi24.fi/t/14419517/lapsiperheiden-koyhyys-historiaan>

Tilastokeskuksen tulonjakotilasto 2014, Pienituloisuus

Twitter. #neuvojakoyhalle –hashtag. Tiedot koostettu artikkelin pohjalta: Luoma E. 5.8.2016. Kirkko ja kaupunki. Luettavissa: <http://www.valomerkki.fi/uutiset/Some-neuvoo-koyhia-Korvaa-lanttu-puunkuorilla-ja-varasta-Anttilasta> Luettu 10/2016

Vuorio J. & Mansikka O. 7.7.2016. Helsingin Sanomat. Suomessa on yli 100 000 köyhää lasta – kysimme asiantuntijoilta, millä keinoilla köyhyyttä voi vähentää. Artikkelin luettavissa: <http://www.hs.fi/elama/a1467865465713>

Väärämäki H. 7.7.2016. Helsingin Sanomat. Riikka on yksi Suomen yli 100 000 köyhästä lapsesta. Artikkelin luettavissa: <http://www.hs.fi/elama/art-2000002909620.html>

YK:n lapsen oikeuksien komitean loppupäätelmä Suomelle 2011. Ulkoasiainministeriön tiedote 20.6.2011. Luettavissa: <http://formin.finland.fi/public/default.aspx?contentid=223348> Luettu 11/2016.

YK:n Lapsen oikeuksien sopimus LOS (YK:n yleiskokous 20.11.1989) Luettavissa suomeksi: <https://www.lapsenoikeudet.fi/lapsen-oikeuksien-sopimus/sopimus-kokonaisuudessaan/> Luettu 7/2011.